

PÕHISEADUSE ASSAMBLEE
ÜHEKSATEISTKÜMNES ISTUNG
6. detsember 1991

Juhataja: Tere hommikust kolleegid! Alustame tänast istungit. Ma loodan, et see meie tänane istung kulgeb sama mõnusasti, nagu on väljas talveilm. Kuid enne, kui me saame algust teha, kohaloleku kontroll. Täna. Me alustame 24-kesi.

Täna hommikul oli koos Assamblee juhatus ja koos teematoimkondade juhtidega ei suutnud me kuidagi pikemat päevakorda teile pakkuda kui niinimetatud kolmanda lugemise jätkamine. Juhatus arvates võib selle päevakorrapunkti läbimine võtta meilt paraku nii tänase kui homse päeva. Palun, kas selle ettepanekuga päevakorra osas olete nõus või on teisi ettepanekuid? Kas me peame hääletama või ma loen teie vaikimise nõusoleku poolthääleks tehtud ettepanekule? Täna. Pr. Hänni, palun mitte saalist ära minna, ma kavatsen just teile sõna anda. Ma leppisime täna hommikul juhatusel istungil kokku nii, et kõigepealt saab sõna redaktsioonitoimkonna esimees pr. Hänni, selleks et anda ülevaade, mis siis on toimunud sellel nädalal. Ma tuletan meelde, et apellatsioonide esitamise tähtaeg oli ju kolmapäeval kell 10. Palun, pr. Hänni. Teil on sõna.

L.Hänni: Lugupeetud juhataja, kallid kolleegid! Täna me jätkame meile juba harjumuspäraseks saanud kolmandat lugemist ja lubage, et ma teile kõigepealt tutvustan seda, millega tegeles redaktsioonitoimkond vahepealsel ajal ja mida kujutavad endast teile välja jagatud põhiseaduse eelnõu, mis kannab 6. detsembril kuupäeva, ja ettepanekute tabel. Teatavasti eelmisel Assamblee istungil lepiti kokku, et kolmapäeva hommikuks assambleeliikmed ja toimkonnad esitavad oma apellatsioonid ja parandusettepanekud redaktsioonitoimkonnale. Kõik ettepanekud, mis laekusid kolmapäeva lõunaks kella 12-ks, on kantud teile välja jagatud tabelitesse. Nendes tabelites on ära näidatud ka redaktsioonitoimkonna suhtumine ettepanekusse, kas toimkond on pidanud võimalikuks seda arvestada või osaliselt arvestada või ettepaneku tagasi lükanud. Väga

paljudel ettepanekutel seisab all kommentaar - apellatsioon. See tähendab, et redaktsioonitoimkond hindas neid ettepanekuid kui sisulisi ettepanekuid, mis ei ole lahendatavad redaktsioonitoimkonna raames ja nõuavad seetõttu täiendavalt täiskogu otsustust.

Need ettepanekud, mis on apellatsiooni kujul, tulenevadki järgneval kahel päeval, täna ja homme arutusele. Nüüd ma palun veel ettepanekute tabelis ära parandada paar sisselipsanud viga. Palun lahti võtta lk. 4. Kõige alumine lõik, härra Adamsi ettepanek. Redaktsioonitoimkonna kommentaar all ei ole täpne, seda ettepanekut me ei pidanud võimalikuks arvestada redaktsioonitoimkonna otsuse alusel, see on apellatsioon. Samuti palun parandada kahes järgnevas lõigus, tähendab eelviimases ja alt kolmandas lõigus 57 asendada viitega §-le 55a, sest vahepeal on redaktsioonitoimkond paigutanud paragrahve ümber.

Ja nüüd ma räägin teile lühidalt, millised muutused on redaktsioonitoimkonna poolt sisse viidud põhiseaduse eelnõusse, võrreldes 29. detsembri tekstiga. Kõigepealt preambulas on toimunud minimaalsed muutused härra Ain Kaalepi ettepanekul, kus on veidi muudetud lõikude järjekorda, et tekst oleks ladusam ja kergemini loetav, selle tulemusena on teksti algus, mis mäletatavasti eelmises redaktsioonis oli eesti rahvus "kõikumatus usus" jne., on eesti rahvas viidud viimasesse lõikesse, võttis Eesti rahvas 1938. aastal jõusse astunud põhiseaduse asemel..." jne. Ma jätsime siit välja ka viite 1938. aasta põhiseadusele, et ta just jõustus 1. jaanuaril. Kuna preambula ei ole veel normiloo tekst, siis see viide on piisavalt selge ja arusaadav, millisest põhiseadusest käib jutt.

Ma ei kommenteeri esialgu neid paragrahve, kus on redaktssioonitoimkonna poolt sisse kirjutatud alternatiiv, sest need tulevad arutluse alla hiljem. I peatükis on toimunud muudatus §-s 4, mis on klassifitseeritav kui redaktsiooniline, aga ta mõnes mõttes laiendab ka selle paragrahvi sätete tähendust. Arvestades nimelt härra Vahtre ja härra Sovetnikovi ettepanekuid, me leidsime, et paragrahv tuleb sõnastada üldisemalt, mitte nimetada siin

põhjusi, miks inimene lahkus, see muudaks kodakondsuse säilitamise tingimuslikuks, ja sõnastasime ta üldnormina: "Eestist lahkunud Eesti kodanikel ja nende järglastel on õigus säilitada või taastada Eesti kodakondsus."

§ 5 a, kus oli mitmeid ettepanekuid, on redaktsioonitoimkond samuti redigeerinud, et säte oleks ka juriidiliselt täpsem ja arusaadavam ning see on praegu niisugusel kujul, nagu siia kirja on pandud. Siin oli härra Raigi ettepanek. Me loodame, et pakutab redaktsioon ka teda rahuldab.

II peatükk. Siin on toimunud väikene täpsustus §-s 11, kus 2. lõigus on välja jäetud "kedagi ei tohi jälitada". Sest järgneb tekst: "Kellegi isiklikku vabadust ei tohi piirata." See on üldisem ja võtab kokku ka selle mõtte. Me pidasime sellist täpsustust vajalikuks, et mitte koormata põhiseaduse sätteid ülearuse tekstiga. Samuti on selles paragrahvis mitmete ekspertide soovitusel ära jäetud lõik, mis ütles, et vastav otsus tuleb kinnipieetavale teatavaks teha 24 tunni jooksul, arvates otsuse langetamisest, sest eelmine lõik juba ütleb, et üle 48 tunni inimest kinni pidada ei tohi ja selle aja sisse peab mahtuma ka otsuse teatavakstegemine kinnipeetule, mille korra peab sätestama madalamal seisev seadus, mitte põhiseadus.

§-s 14 on toimunud samuti teksti lühendamise. Nimelt on sealt välja jäetud seal varem olnud viimane lõik: "Õigusvastaselt tekitatud kahju hüvitatakse seaduses sätestatud korras", sest selle lõigu mõte ei haakunud päriselt eelneva tekstiga ja samuti see üldine põhimõte peab välja tulema teistest seadustest, mis täpsemalt määravad ühe või teise õiguserikkumise puhul kahju hüvitamise korra.

§ 20 on lisandunud erandite loetelu, mille puhul võib sõnumite edastamise saõladust lõdvendada. See on lubatud kuriteo tõkestamiseks. Mäletatavasti eelmises tekstis oli piirang ainult kriminaalmenetluses töö väljselgitamise huvides. Selline täiendus oli tingitud vajadusest põhiseadusesse kodeerida võimalus kasutada preventiivseid abinõusid kurigtegude ärahoidmiseks, kui on piisavalt kahtlustusmaterjali, sest selline sekkumine võib ikkagi

toimuda ainult kohtu loal ja seega peab olema põhjendatud.

§-s 28 on härra Jüri Adamsi ettepanekul ära jäänud esimesest lõikest teine lause: "Rahvusliku kuuluvuse alused sätestab seadus." Põhjuseks oli asjaolu, et inimese rahvus on ikkagi eelkõige tema personaalne tunnus. Kui me võtaksime sisse, et seda saab määrata alles seadusega, siis oleks üsnagi kummaline olukord, et me praegu ei teakski seda, kes me oleme. Selle sätte väljajätmine ei tähenda seda, et vastavat seadust ei tule, sest on elujuhtumeid, kus sellist seadust meil on vaja, ja selline seadus oli olemas ka Eesti Vabariigis. Nii et mitmeti mõistmise vältimiseks me leidsime, et õigem on seda sätet põhiseadusesse mitte kirjutada.

§-s 32, mis käsitleb liikumisvabadust, on lisandunud sõnad igal ühel on "vabadus Eestist lahkuda". Ka see õigus peaks olema põhiseaduslikult fikseeritud.

§ 33, kus meil on mitmel korral toimunud vaidlused selle üle, kas vabadus valida tegevusala, elukutset ja töökohta on absoluutne vabadus või piiratud seadusega. Siin me leidsime, et õige on jätta, et selline vabadus on absoluutne tegevusala ja elukutse valikul, aga mitte töökoha valikul. Seetõttu redaktsioonitoimkond on sisse viinud muudatuse ja jätnud sellest loetelust välja töökoha. Selles paragrahvis on ka alternatiiv, kuid selle juurde me jõuame hiljem.

§-s 37 on toimunud täpsustus ja see on sisse viidud nende mitmete parandusettepanekute mõjul, mis selle sätte kohta meile laekusid. Täpsustus seisneb selles, et igal isikul on kohustus hüvitada elu ja looduskeskkonnale seadusevastase tegevusega tekitatud kahju. Lisandunud on seadusevastane täpsustav kategooria.

§ 41 1. lõikes on toimunud ka teksti lühendamise. Selle lause lõpust on ära jäänud fraas: "... kellel on ametikohale vastav ettevalmistus ja võimed". Me pidasime seda väidet põhiseaduse teksti seisukohalt mitte põhiseaduslikul tasemel olevaks, normid ja tingimused konkreetsetele ametikohtadele peaks sätestama seadus ja selline viide põhiseaduses võiks eelnevat mõtet vähendada ja moonutada.

Välja on jäetud § 42, mis seisnes selles, et Eestis viibivad välisriigi kodanikud ja kodakondsuseta isikud on kohustatud järgmima Eesti Vabariigi seaduslikku korda ja täitma Eesti seadusi. Selle normi väljajätmine ei tähenda seda, et vastavat nõuet ei oleks, ei kehtiks enam. Vastupidi, see nõue on niivõrd universaalne ja tuleneb juba rahvusvahelistest üldtunnustatud normidest, et selle veelkordne kordamine meie põhiseaduses ei ole ilmtingimata vajalik.

Peatükis "Rahvas" on toimunud üks väljajäte, see puudutab § 52, mis määras rahva põhiseadusliku õiguse omaalgatuslikult vastu hakata riigikorra vägivaldsele muutmisele. Kui te mäletate meie eelmisel istungil toimunud arutelu, siis selline säte sai kehtestatud kodanikuõigusena § 38 2. lõikes ja kuna see õigus on määratud iga kodaniku tasemel, siis on loomulikult olemas selline õigus ka rahval ja me ei peaks sama tähendust omavate sätetega oma põhiseaduse teksti koormama.

IV peatükis "Riigivanem" on toimunud redaktsioonilist laadi muutused. On paigutatud ümber paragrahvide järjekord, et need oleksid loogiliselt seotud ja samuti on täpsustus §-s 61, kus redaktsioonitoimkond pidas vajalikuks ära jätta 2. lõike - "kui riigivanemaks valitakse Riigikogu liige, astub tema kohale Riigikogu asendusliige", sest see kordab juba §-s 67 öeldut.

Samuti on mõningad redaktsioonilised parandused ja täiendused V-s peatükis "Riigikogu".

Ja on üks sisuline parandusettepanek, mis kahjuks veel teie tekstides ei kajastu, aga ma tahaksin ta teile praegu siin teatavaks teha, sest küsimus on põhimõtteline ja nõuab seetõttu assambleeliikmete kaalumist. Ettepanek puudutab § 74, kus räägitakse Riigikogu juhatuse valimisest. Ja siin oli redaktsioonitoimkonnas härra Adamsi ettepanek selle kohta, et Riigikogu juhatajate ja asejuhatajate puhul nende volituste pikkus oleks 1 aasta. Leidsime, et sellise sätte lisandumine võiks sobida ka Eesti Vabariigi Riigikogu töökorraldusse ja aitaks depolitiseerida seda ametikohta. Nii et §-s 74 teise lausena tuleks tekst: "Riigikogu juhataja ja asejuhatajate volitused kehtivad üks

aasta."

VI peatükk. "Valitsus". Siin on toimunud täpsustus §-s 85, mis määrab valitsuse ametisse nimetamise korra ja on lisandunud mõte, et peaministri kandidaat esitab 14 päeva jooksul kujundatava valitsuse koosseisu programmi. Esitab ettekande kujundatava valitsuse koosseisu ja programmi kohta. Eelmises tekstis, kus oli öeldud: "esitab valitsuse koosseisu", võis jääda ebaselgeks, kas valitsuse koosseis tuleb kinnitamisele parlamendis või ei. Sellises formuleeringus peaks olema selge, et valitsuse koosseisu ei tule kinnitamisele, peaminister teeb parlamendile teatavaks planeeritava koosseisu ja ka need põhimõtted, mille alusel valitsus on komplekteeritud, need poliitilised põhimõtted.

Ja vastav täpsustus on muidugi sisse viidud ka selle paragrahvi teistesse lõikudesse.

Seadusandluse peatükis praegu mul teile ettepanekuid ette kanda ei ole ja see ei ole mitte tingitud sellest, et meilt neid muudatusettepanekuid ei tule, vaid lihtsalt sellest, et praeguses redaktsiooniringis oli meie töötempo niivõrd kiire, et me ei jõudnud kõigile peatükkidele võrdväärselt keskenduda.

IX peatükk. "Välissuhted ja välislepingud". Siin on toimunud täpsustus §-s 115 punktis 5, kus on öeldud, et "Riigikogu ratifitseerib ja denonsseerib Eesti Vabariigi lepingud, mis puudutavad riigikaitse korraldust". Me pidasime vajalikuks täpsustada, et see on just nimelt korraldust puudutavad lepingud, mis tuleb ratifitseerida, mitte aga riigikaitse üksikküsimusi puudutavad lepingud, nagu lubas oletada eelmine formuleering, kus puudus sõna "korraldus".

Nüüd §-s 116 palun maha võtta 1. lõik, see on jäänud teksti kogemata nendest redaktsioonitoimkonna vahepealsetest ettepanekutest. Need ettepanekud puudutavad §2 ja meil on hiljem võimalus neid täpsemalt arutada ja ka põhjendada, miks oli üks ettepanek tuua Tartu rahu puudutav säte §116. Oluline täpsustus on § 116 järelejäänud lõikes, kuhu on lisatud, et välislepingud, millega muudetakse riigipiire, ratifitseeritakse mitte Riigikogu 2/3-lise hääleenamusega, vaid Riigikogu koosseisu 2/3

hääleenamusega, see on tunduvalt rangem nõue ja ilmselt on vajalik, kui küsimus puudutab Eesti Vabariigile niivõrd tähtsat otsustust.

Riigikaitse peatükis on toimunud redaktsioonilised parandused. Ma juhiksin tähelepanu ainult ühele terminoloogilisele muudatusele, see on § 119 2. lõikes, kus varem olnud "tsiviilteenistus" on asendatud mõistega "asendusteenistus".

"Riigikontroll". Siia on kõigepealt lisandunud VI toimkonna ettepanekul § 125a, mis määrab riigikontrolli üldise funktsiooni, ja veel mõned väikesed redaktsioonilised parandused.

Nüüd peatükk "Õiguskantsler", §-s 130 on tehtud täpsustus. Nimelt on öeldud, et õiguskantsler teostab järelevalvet riigi- ja omavalitsusorganite tegevuse vastavuse üle põhiseadusele ja seadustele. Varem seisis siin omavalitsusorganite õigusaktide vastavuse üle. Me leidsime, et siin on vajalik laiemalt sätestada, õiguskantsler ei ole ainult tehniline töötaja, kes uurib kirjalikke dokumente, vaid tal peab olema võimalus ka jälgida, kuidas need organid, riigi- ja omavalitsusorganid praktikas tegutsevad.

Peatükis "Kohus", s.o. XIII peatükk, on toimunud mõned täpsustused ja ka üks sisuline muudatus. Täpsustuste tulemusena on lisandunud § 140-a, mis määrab need juhud, kui Riigikohtu esimees või kohtunik vabastatakse ametist. Meil oli juba eelneval korral arutelu selle üle, millistel juhtudel kohtuvõimu esindajaid saab ametist tagandada või vabastada ja eelmises redaktsioonis oli meil sisse kirjutatud ainult vanusepiir kui võimalik põhjus inimese vabastamiseks kohtuniku ametist. Eesti Vabariigi põhiseaduste uurimisel ja ka loomulikult arutelu tulemusena me leidsime, et võimaluste ring on siiski laiem, kus kohtunikul tuleb oma volitused ka paratamatult või mõnel põhjusel maha panna ja me oleme need võimalused üles loetlenud §-s 140-a, et loetelu oleks ammendav. Ja sellega on kaitstud ka kohtunike sõltumatus.

§-s 141 on sisuline ettepanek. Kui te mäletate, eelmises redaktsioonis oli jäetud lahtiseks küsimus, kuidas tekivad prokurörid, kes nimetas nad ametisse. VI toimkonna ettepanekul on sättesse lisandunud "õiguskantsleri poolt", mis tähendab, et

prokuröride ametisse nimetamine on õiguskantsleri ülesanne.

Peatükk "Kohalik omavalitsus". Selles peatükis on kahjuks mõned ebatäpsused, mis on jäänud teiksti arvutisse viimisel, ma paluksin sellepärast kõigepealt teha parandused. § 144 a 1. lõiku tuleks lugeda järgnevalt: "Kohalikule omavalitsusele antud pädevust ei tohi piirata muidu, kui seaduses ettenähtud juhtudel.

Samuti §-s 146 on redaktsioonitoimkonna otsusega 2. lõikest välja jäetud sõnad "sealhulgas rahalisi vahendeid". See lõik kõlaks siis järgmiselt: "Omavalitsuse varasid käsutab volikogu". See muutus on sisulist laadi, redaktsioonitoimkond on endiselt seisukohal, et rahaliste vahendite käsutamine ei pea olema ilmtingimata volikogu ülesanne, volikogu reguleerib valitsuse, vallavalitsuse või ka siis maakonnaavalitsuse, kui teine tasand olemas, finantstegevust põhiliselt eelarve kaudu.

XV peatükis on sisse kirjutatud alternatiiv, aga selle juurde me jõuame siis, kui me hakkame hääletama apellatsioonid ja alternatiive.

Nii et lühidalt ma püüdsin teile praegu tutvustada neid redaktsioonitoimkonna poolt sisse viidud muudatusi, mis ei ole mitte ainult puhtredaktsioonilist laadi, vaid võivad olla intrerpreteeritud ka kui sisulised muudatused. Aitäh.

Juhataja: Aitäh redaktsioonitoimkonnale, suur tänu proua Hänni. Kas on üldist laadi küsimusi proua Hännile? Sest kõik need alternatiivid ja kõik apellatsioonid ma arutame täna ja homme läbi. Palun, kas on üldist laadi küsimusi?

V.Korrovits: Lugupeetud redaktsioonitoimkonna esimees! Küsimus on teile, aga ka juhatusetele. Redaktsioonitoimkonna volitused me määrasime nii, et see toimkond redigeerib teksti. Tähtsamate küsimuste otsustamine on aga Assamblee täiskogu osa, mitte aga redaktsioonitoimkonna osa. Praegu on aga kahjuks just vastupidi. Visatakse välja paragrahvid, mida Assamblee on sisse hääletanud. Seega tuleb nagu ühes klassikalises teoses, et Assamblee ees on veel üks Assamblee, mis on suurem kui ta ise. Ja küsimus on selles, kuidas me saame niiviisi edasi töötada, sest tagasi võtta neid paragrahve saab teatavasti vaid apellatsiooni

kaudu ja sama on kuulda olnud, et toimkonnad, ma mõtlen teematoimkondasid, et need enam ei tööta või nende otstarbekus on seatud küsimärgi alla. Kas see on nii ja kas redaktsioonitoimkond kavatses ka edaspidi taolisel moel töötada? Täna.

L.Hänni: Mis puudutab meie töökorraldust, siis ma usun, et siin jagab selgitusi Tõnu Anton. Redaktsioonitoimkond on hoidunud välja jätmast neid paragrahve, mille suhtes on Assamblee langetanud oma otsuse hääletamise teel. Kui selliste paragrahvide suhtes on olnud muudatusettepanekuid, oleme me need teie ette toonud alternatiividena ja nii on see ka praegusel juhul. Näiteks paragrahvi puhul, mis puudutab riiklikku tsensuuri, teeb redaktsioonitoimkond uuesti ettepaneku ikkagi see ühendada eelmise paragrahviga. Redaktsioonitoimkond on arutanud oma koosolekutel üsna tihti seda, et kas antud muudatus kuulub meie volituste hulka või ei. Kuid lähtudes arusaamast, et eesmärgiks peab olema põhiseaduse igati juriidiliselt korrektne ja kooskõlaline tekst, oleme me siiski nendel juhtudel, kui redaktsioonitoimkonna enamus leiab, et antud sätte väljajätmine põhiseadusest on põhjendatud, selle muudatuse siiski sisse viinud. Aga mis puudutab meie tehtud muudatuste apellatsioonid, siis see on täielikult võimalik, see toimus ka eelmisel korral ja ma usun, et Tõnu Anton jagab siin selgitusi, missugune töökorraldus on meil sellel nädalavahetusel.

Juhataja: Täna. Tõepoolest soovin lisada. Härra Korrovits küsis seda, mis saab teematoimkondadest. Juhatus on seisukohal, et teematoimkondade tõhusat tööd on vajalik jätkata kuni Assamblee tegevuse lõpuni. Tõsi, teematoimkonnad töötavad ilmselt erineva pingega ja nende töö resultaat on erinev. Juhatus hinnangu ühele või teisele teematoimkonnale on juhatus alati andnud koheselt, kui tal midagi öelda on. Täna juhatusel istungil härra Jüri Adams, kelle eelnõu me võtsime aluseks, tõepoolest kritiseeris VII teematoimkonda, mille liige on härra Korrovits, just kui oleks selle teematoimkonna töötulemus toores. Härra Adams, ega ma valesti ei tõi teie hinnangut? Kuidas härra Korrovits ja VII toimkond tööd teevad, see on eeskätt VII toimkonna ja selle toimkonna esimehe küsimus. Kordan, et juhatus on seisukohal, et toimkonnad

peavad tööd tegema kuni Assamblee tegevuse lõpuni.

S.Endre: Austatud eesistuja, lugupeetud redaktsioonitoimkonna esinaine! Me jätkaksin sealt, kust härra Korrovits lõpetas. Ta ei toonud ühtegi näidet, juhtis tähelepanu ainult üldisele redaktsioonitoimkonna hoiakule. Ja minu arvates väga õigesti. Aga ma tahaksin tuua ühe konkreetse näite. Nimelt ei ole minule küll piisavalt motiveeritud, miks on välja jäetud uus redaktsioonis § 42. Eriti kui arvestada praegust Eesti situatsiooni, aga ka lähituleviku, 10-20 aasta situatsiooni. Me talitaksime läbimõtlematult, kui me ei näeks ohtusid, mis peituvad selle paragrahvi võimaliku väljajätmise taga. Tänan.

L.Hänni: Ma selgitan veel kord töökorda, nii nagu täna juhatuses kokku lepiti. Nende muudatuste suhtes, mis on tekstis toimunud, võrreldes 29. detsembri (???) tekstiga ja selliseks muudatuseks on ka § 42 väljajätmine, on võimalik esitada apellatsioon kuni homme hommiku kella 10-ni. Ma ei laskunud täna väga täpse selgituseni, missugused argumendid olid kõik redaktsioonitoimkonnas selle paragrahvi väljajätmise taga, sest kui te protestite meie ettepaneku, siis tuleb ta homme saalis arutusele.

V.Korrovits: Austatud juhataja, lugupeetud toimkonna esimees! Ma tahan täpsustada, mida ma mõtlesin väljavisatud paragrahvide all. Just seda, millest rääkis kolleeg Sirje Endre § 42 osas, aga vist veel tähtsam on § 52. Ja selle väljajätmise rahuldavat motivatsiooni ma ei kuulnud, kuid ilmselt on siin tegemist olupoliitiliste kontseptsioonidega, et muidu keegi pahandab. Küsimuse peaks ikkagi asetama nii, et kui redaktsioonitoimkond peab vajalikuks välja visata kas § 42 või § 52 või mingisuguse teise paragrahvi, siis ta peab selle ka panema hääletusele täiskogul, aga mitte vastupidi, et täiskogu peab tagasi hääletama redaktsioonitoimkonna poolt väljalülitatud paragrahve. Tänan.

L.Hänni: Ma võin veel kord jagada selgitusi § 52 väljajätmise kohta. Kui te mäletate, eelmisel istungil oli meil üsna põhjalik arutelu § 38 üle, kuhu hääletati sisse tekst:

"Omaalgatuslik vastupanu põhiseadusliku riigikorra vägivaldsele muutmisele on iga Eesti kodaniku õigus". Redaktsioonitoimkond leidis, et selle mõtte kordamine kahes eraldi peatükis ei ole korrektne. Ta koormab meie põhiseaduse üle asjatute sätetega. Me ei visanud välja mõtet, et rahval on see õigus olemas, vaid leidsime, et õigem on see säte ühes kohas esitada.

Juhataja: Proua Hänni on esitanud väga kena mõtte, et võiks mõned sätted kirjutada õige koha peale. Ma tahaksin teha väikese vaheaja, et lubada endale ühe märkuse. Juhatus pakkus sõna üldküsimustes, mitte üksikute paragrahvide arutamiseks. Me oleme nüüd nimetanud mitmel puhul üksikuid paragrahve ja söövinud eelnõu teksti. See töö seisab meil ees. Kui on võimalik, ma väga palun kolleege, esitada praegu üldisi küsimusi. Paragrahvide viisi arutelu algab täna ja jätkub tõenäoliselt homme. Sõna saab hr. Adams. Palun.

J.Adams: Ma oleks tahtnud redaktsioonitoimkonna liikmena ütelda siin praegu tõstatatud küsimuste kohta, et kumbki nendest paragrahvidest ei ole läinud kaotsi, aga ma näen ette selliseid koondamisi veel vähemalt umbes 10 paragrahvi ulatuses. Milles on probleem. Kuna töötas 7 teematoimkonda, siis nende töös on olnud palju heatahtlikku üksteise eubleerimist. Tervet hulka paragrahve või mõtteid, väga olulisi sätteid, on esitatud kahel ja isegi kolmel korral. Redaktsioonitoimkond peab paratamatult viima need kokku. Vastasel juhul tekib lihtsalt kordamisi ja, angu ma aru olen saanud, kokku on viidud nii-ütelda kõige üldisemale vormile. Need kaks paragrahvi, mis siin praegu tõstatati, ei läinud kaotsi, need on olemas.

Juhataja: Suur tänu, hr. Adams, ma väga loodan, et hr. Adamsi väga korrektne ja sirge jutt veenis kahtlevaid assambleeliikmeid, et redaktsioonitoimkond siiski ei tegele seelga, et kõige paremaid mõtteid põhiseaduse eelnõust välja visata. Rohkem küsimusi redaktsioonitoimkonna esimehele pr. Hännile praegu ei ole. Suur tänu, pr. Hänni.

L.Hänni: Jätku tööle!

Juhataja: Suur tänu. Palun, viime veel kord läbi

kohaloleku kontrolli. Meie read on tihenenud. Kohaloleku kontroll, palun. Meid on kohal 30 ja see näitab, et huvi Assamblee töö vastu tõuseb vastavalt sellele, mida lähemal on lõunavaheaeg.

Ma mõne sõna ütlen selle kohta, millised on juhatuse ettepanekud, otsused meie järgneva töö osas. Täna hommikul koosolekul otsustas juhatus koos teematoimkondade juhtidega järgmiselt. Täna ja homme arutatakse paragrahvide viisi läbi need alternatiivid, mis on teile täna välja jagatud eelnõus ja samuti need apellatsioonid ja ettepanekud, mis laekusid hiljemalt kolmapäeval ja mis on samuti teile täna välja jagatud. Täna ja homme kella 10-ni on võimalik teematoimkondadel ainult nende teemade loikes, mis on tööjaotuse järgi nende omad, esitada apellatsioon selle teksti kohta, mis täna välja jagati ja mida me arutame täna-homme.

Järgmise nädala lõpus on teematoimkondadel võimalik esitada oma teemade raames apellatsioon ainult sedavõrd, kui võrdnad ei ole rahul selle tekstiga, mida jagatakse järgmise nädala lõpus ja mis erineb tänase ja homse töö käigus tekkivast tekstist.

Tänane arutelu toimub nii, et kõigi paragrahvide osas, mida me hääletame, on võimalik sõna võtta. Kui on näha, et sõnavõttudes esiletoodavad argumendid hakkavad korduma, võtab juhatus endale õiguse teha assambleele ettepanek lõpetada sõnavõtt selle nimekirjaga, mis on tabelil. Selle küsimuse otsustab aga Assamblee, mitte juhatus. Juhatus teeb vaid ettepaneku lõpetada sõnavõtt. Nüüd aga asume teksti käsitlemise juurde paragrahvide haaval. Esimene küsimusteriing, mis kindlasti ei võta kaua aega, puudutab preambulat. Preambula osas on I toimkonnalt esitatud apellatsioon. Selle kerge küsimuse käsitlemiseks ma palun uuesti kõnetooli pr. Liia Hänni, redaktsioonitoimkonna juhi. Palun.

L.Hänni: -

Juhataja: Lugupeetud kolleegid, arutelu all on preambula kaks varianti. Üks on eelnõu tekstis ja teine on ettepanekutes alternatiivina kirjas olev tekst. Palun, pr. Hänni.

L.Hänni: Lugupeetud kolleegid, redaktsioonitoimkond äieti ei peaks andma oma hinnangut ühele või teisele ettepanekule,

mis tulevad otsustamisele assambleeliikmete poolt, kuid meie oma praeguses töös lähtusime põhiliselt sellisest arusaamisest, et antud küsimuses on Assamblee juba üks kord oma otsustuse langetanud, seetõttu ma oma redaktsioonilise töö aluseks võtsime selle teksti, mis oli juba eelnevalt eelnõusse sisse hääletatud ja neid muutusi, mida redaktsioonitoimkond sisse viis, võrreldes eelmise eelnõuga, ma teile ka juba tutvustasin, ma ei analüüsinud väga detailselt I toimkonna alternatiivteksti. Ilmselt on siin mõned ebatäpsused, mis puudutavad näiteks ks või väljendit, et Eesti Vabariik on taas tunnustatud rahvusvaheliselt. Sest kui me järgime mittetunnustamispoliitikat Eesti Vabariigi ja teiste Balti vabariikide osas poole sajanid vältel, siis ilmselt see termin päris täpne ei ole, aga see on redaktsiooniline küsimus. Ma arvan, et siin tuleb assambleeliikmetel veel kord kaaluda kahte varianti ja langetada oma otsus. Aitäh.

Juhataja: Meie tööst võtab täna osa ka eksperdina hr. Jaan Kross ja mul on hr. Krossile palve, kui ta peab võimalikuks ja vajalikuks, selles preambula küsimuses välja ütelda oma arvamus. Aga praegu on sõna hr. Hallastel.

I.Hallaste: Lugupeetud juhataja, austatud kolleegid! Preambulaga tegelemine on muutunud omamoodi naljanumbriks siin Põhiseaduse Assamblees. Sellest on niipalju räägitud, niipalju hääletatud ja järjest tulevad uued variandid välja. Tundub, et I toimkond tahab sisse panna kindlasti lauseid: okupeeritud ja koloniseeritud 1940-ndail ja järgnevail aastail. Ma ei tea, ajaloolane ma ei ole, kas kolonisatsioon algas juba 1940-ndal aastal või natukene hiljem, anneksioon oli 1940. aastal. Ma tahaksin selle I toimkonna ettepaneku juures juhtida tähelepanu sellele, et sellega taganetakse õigusliku järjepidevuse põhimõttest. Nad teevad ettepaneku panna sisse lause, et mis on tuginenud 1920., 1933. ja 1937. aasta rahva poolt heakskiidetud põhiseadusele. Tuginemine mingisugustele põhiseadustele, mis on veel omavahel tegelikult vastuolus. 1920.aasta põhiseadust ja 1937. aasta põhiseadust on väga raske võrrelda ja ütelda, et need on teineteise alusel või need langevad täiesti kokku, ja et praegune

on selle alusel. See lause on õigusliku järjepidevuse seisukohalt tunduvalt halvem kui Kaido Kama poolt välja pakutud esialgses variandis ja selles, mis meil põhitekstis on: "Võttis Eesti rahvas 1938. aastal jõusse astunud põhiseaduse asemel vastu uue põhiseaduse". Kaido Kama tekst ütleb selgelt, et siiani kehtib, kuni see põhiseadus pole vastuvõetud 1938. aasta põhiseadus juriidiliselt. Tuginemine ühele või teisele põhiseadusele pole mingi argument. Argument on see, et siiani on 1938.aasta kehtinud, või vastavalt 1938. aasta põhiseaduse §-le, kus kõrgema võimu kandja on rahvas, võtab rahvas vastu uue põhiseaduse. Ja põhivariandi tekst on "õigusliku järjepidevuse puhul" ja I toimkonna poolt esitatud ettepanek on sellest eemaldumine. See küsimus, millele Liia Hänni juhtis juba tähelepanu, s.o. "taastunnustatud rahvusvaheliselt 1991. aastal", ei ole ka päris korrektne õigusliku järjepidevuse seisukohalt.

Nagu me teame, suur osa riike on meid kogu aega tunnustanud, mingit taastunnustamist ei olnud. Oli kogu aeg tunnustatud Eesti Vabariigiga diplomaatiliste suhete sisseviimisega tegamist. Aga kas seda on vaja öelda põhiseaduse preambulas. Ma kahtlen selles, igal juhul taastunnustamine kui õigusliku järjepidevuse põhimõtetest taganemine mitte mingil juhul ei kõlba.

Siis lause: "Jääb demokraatlikuks ja rahumeelseks riigiks." Millega võrrelda? Kas võrrelda 1938. aasta või 1940. aastaga või 1990. aastaga või 1989. aastaga. Kas siis Eesti juba oli demokraatlik rahumeelne riik! No rahumeelne ta oli, sõjaväge ei olnud, aga kas ka demokraatlik? Kuni ei ole oma põhiseadust, siis demokraatiast on ka natuke raske rääkida, sest rahval pole ikkagi eriti võimalik oma tahet kindlalt ja selgelt välja öelda, ma kahtlen selles lauses. Mida tähendab rahumeelne riik? Kas see tähendab, et me peaksime põhiseaduses piirama selle protsendi, kui palju ta tohib rahvuslikust koguproduktist või riigieelarvest kulutusi teha sõjaliseks otstarbeks. Kui valitsus esitab näiteks Ülemnõukogule ettepaneku eraldada sõjaliseks otstarbeks 15%, kas see tähendab seda, et nüüd enam ei ole rahumeelne riik. Järelikult peaksime riigikaitse peatükis siis fikseerima selle protsendi. Kas

see on mõttekas. Ma kutsun kõiki üles toetama põhiteksits toodud varianti, mille on ette valmistanud Kaido Kama ja mille poolt see saal korra juba üksmeelselt hääletas. Aitäh.

Juhataja: Suur tänu. Härra Kross, kas te soovite Assambleele nõu anda? Palun kõnepulti. Palun, mis me selle preambulaga teeme?

J.Kross: Head kolleegid, nõu anda siin minu meelest ei ole põhjust. Ma võib-olla ei oskaks seda, aga kui ma kõrvutan 2. detsembri redaktsiooni 6. detsembriga, siis pooldan ma seda väikest ümberpaigutust, mis on toimunud, nimelt seda, et Eesti rahvas on viidud uude positsiooni selles komplitseeritud avalauses. See oli Ain Kaalepi ettepanek ja ma usun, et tema ettepanekud asja lihtsustamise ja eestipärastamise asjus on tunnustusväärased ja vastuvõtuväärased. Mis puutub lisandisse, mida püüti vahepeal esitada, see komisjoni ettepanek praegu vastuvõetava põhiseaduse sidestamine mingi verbi kaudu 1938. aasta põhiseadusega, kas sellest johtuvalt või lähtuv või sellele tuginev uus põhiseadus, minu arvates see sidestus preambulas ei ole terviklik, sest me teame hästi, et vaimesuse erinevus kahe põhiseaduse vahel on üsna suur. 1938. aasta tugevasti totalitaristlikult häälestatud põhiseadus erineb ja peabki oluliselt erineb sellest, mille kallal me praegu töötame ning sellepärast niisugune teineteises juurdumine ei ole vist moment, mida peaks rõhutama. Ma toetan preambula seda redaktsiooni, mis 6. detsembri tekstis esineb. Kõik.

Juhataja: Suur tänu, härra Kross! Palun, meil on võimalik asuda hääletama. Enne kui me selle protseduuriga algust teeme, ma selgitan veel kord. Ilmselt hakkab kolmanda lugemise aeg jõudma lõpule. Apellatsioonide esitamise korda näeb ette, et pärast tänast hääletust on piiratud võimalus apelleerida täna tehtavaid otsuseid. Selleks jääb meil võimalus pärast kolmanda lugemise lõpetamist. Sellepärast ma palun, et kõik käsitleksid eesolevaid hääletusi täie vastutustundega, sest need on ilmselt aluseks tekstile, mis avalikustatakse.

H.Runnel: Austatud juhataja, austatud kolleegid! Ma siiski sõندان pisut vaielda eelnevate sõnavõtjatega ja tahaksin

öelda, et ka I toimkonna pakutud variant ei ole nii halb ja rumal ja nii pahatahtlik, nagu mõned eelkõnelejad püüdsid veenda. Ma tahaksin öelda, et siin on järgitud seda põhimõtet, millega algas Eesti kodanike komiteede liikumine, mis oli Eesti Kongressi tugipunktiks, see oli Eesti Vabariigi taastamine ja õigusliku järjepidevuse säilitamine ja selle aus tunnustamine. Ja need põhjused ja seletused, et 1938. aasta põhiseaduse nimetamine meie poolt ei ole tarvilik, on minu meelest väär ja nendest seisukohtadest taandumist mina julgen nimetada rahvusliku reetmise poliitikaks, hirmuks. Me oleme näinud dokumentaalfilmidest, kuidas siinsamas saalis kohalviibijad aplodeerisid meeletult ja pööraselt pärast seda, kui see kogu oli otsustanud liita Eesti Nõukogude liiduga, me oleme sellepärast väga palju kannatanud, 50 aasta. Ja see vaim, mida siin praegu üksmeelselt surutakse ja ette valmistatakse, on minu meelest väga halb vaim ja ma ei saa küll võrrelda ennast härra Seravdnadzega, aga ma pean analoogilise kokkuvõtte küll tegema, et lahnete liiga sellest lähtepunktist, kus te alustasite. Mul on väga kahju.

Juhataja: Tänan, härra Runnel. Lugupeetud kolleegid, mul on selline palve. Kui on võimalik, lepime, palun, nii kokku, et sõna saab veel Rumessen ja kõneks Kama. Palun, kas saal aktsepteerib sellist lähenemist või on proteste? Proteste ei ole, me oleme kokku leppinud.

Ja teine märkus. Selleks et kolleegidest keegi ei tunneks, et teda on süüdistatud rahvuslikus reetmises, aga neid sõnu meie austatud kolleeg härra Runnel tarvitab, ma palun et te viitsiksite läbi vaadata mõlemad variandid, sest sellisel juhul te leiaksite, et mõlemas variandis on viide 1938.aasta põhiseadusele. Täsi, välja jaotatud eelnõus on see preambula viimases lõikes, kuid läbi võiks lugeda ka selle. Härra Rumessen, palun.

V. Rumessen: Lugupeetud kolleegid, ma tahaks väga toetada siiski I toimkonna poolt sõnastatud preambula teksti ja juhtida teie tähelepanu sellele, et meie praegune olukord ei ole siiski poliitiliselt normaalne jameil saab ka edaspidi omariikluse ülesehitamisel olema küllaltki palju probleeme, mis seavad meile ka

praegu vastutuse mitte ainult tuleviku ees, vaid ka kogu meie rahva ees. Ma peaksin praegu vajalikuks, et see ajalooline moment, mille üle me oleme siin palju rääkinud ja diskuteerinud, et see siiski säiliks preambulas. Samuti me peaks väga vajalikuks, mis on selles preambulas ka märgitud, et meie praegune põhiseadus tugineb nendel varasematel aastatel vastuvõetud põhiseadustele, millega me näitame siiski ära selle järjepidevuse liini ka põhiseaduse vastuvõtmisel, selle uue põhiseaduse vastuvõtmisel. Nii et ma tahaks teid kutsuda siiski üles, et me peame praegu väga vastutustundlikult vaatama seda probleemi ja mitte piirama siin seda tähendust, mis on antud praeguses preambula tekstis. See on minu jaoks natukene liige üldsõnaline. Aitäh. Täna tähelepanu eest.

Juhataja: Täna, hr. Rumessen. Me leppisime kokku, et viimasena saab sõna hr. Kama. Pärast hr. Kama sõnavõttu toimub hääletamine. Hr. Kama, teil on sõna.

K.Kama: Austatud Assamblee! Ma proovin teie aega viita hästi vähe ja rääkida hästi lühidalt. Hr. Runneli sõnavõtt ma sain aru, et just mina olen see inimene, kes proovib praegu Eestit liigendada Nõukogude Liiduga, ja ma ütlen hr. Runnelile ja kogu Assambleele ja kõikidele ajakirjanikele, kes siin viibivad, et kui see tõepoolest on niimoodi välja kukkunud, siis ma ei tee seda meelega.

Nüüd edasi. Mis puutub preambulasse, siis vastuolu ei ole mitte ainult siin, vaid see on ka mujal tekstis ja see põhineb nüüd arusaamal, mida peab sisaldama põhiseadus. Kas ta peab sisaldama, kas ta on reaalsete printsiipide kogum või ta on normeeriv tekst, mis hakkab reguleerima ja korraldama meie igapäevast elu. Hr. Runnel on esimese seisukoha kandja, mina olen teise seisukoha kandja, me oleme selle asja üle vaieldud ka fraktsiooni toimkonna töös, millest hr. Runnel on osa võtnud.

Nüüd edasi. Preambula on vaieldamatult selline osa põhiseadusest, mis otseselt tõepoolest midagi ei normeeri. Samal ajal ka mina, nii nagu ka hr. Hallaste, kahtlen väga sügavalt terminis "taastunnustatud". Kahtlen väga sügavalt terminis "on tuginenud" nendele ja nendele põhiseadustele. Need on asjad, mis

nõuaksid väga tõsist juriidilist ekspertiisi, et me siin, nagu juba on kujunenud kõnepruugiks, Assambleega nendes küsimustes ei astuks ämbrisse. Need on väga tõsised asjad.

Nüüd edasi. Kas peab olema põhiseaduses käsitletud meie ajalooline minevik? Mina isiklikult arvan, et me oleme olnud 50 aastat okupeeritud, koloniseeritud, annekteeritud ja kõik need muud vägisõnad siia juurde. See ei ole asi, millega uhkustada. Minul isiklikult on väga häbi, et meie isad ja vanaisad tegid 1939. ja 1940. aastal seda, mida nad tegid. Ja ma arvan, et meie lapselapsed, kusagil 100 aasta pärast, ei peaks lugema preambulast seda, et see 50 aasta jooksul niimoodi toimus. Oma sõnavõtu või kõne lõpetuseks ma tahaksin teile ette lugeda 1920. aasta põhiseaduse preambula. Ja ma juhin etteütlevalt juba tähelepanu sellele, et siin ei ole räägitud ühtegi sõna 700-aastasest orjapõlvest. Niisiis 1920. aasta põhiseaduse preambula onjärgmine: "Eesti rahvas, kõikumatus usus ja vankumatus tahtmises luua riiki, mis on rajatud õiglusele ja seadusele ja vabadiusele, kaitseks sisemisele ja välimisele rahule ning pandiks praegustele ja tulevastele põlvedele nende ühiskondlikus edus ja üleüldiseskasus, võttis vastu ja määras Asutava Kogu kaudu järgmise põhiseaduse.

Ma olen täiesti kindel, et selle preambulaga ei liidendatud Eestit Nõukogude Liidu külge.

Juhataja: Suur tänu. Palun läbi viia kohaloleku kontroll. Üks hetk, palun. Hr. Kaalepil on, kas protest? Ei. Kohaloleku kontroll. Ülestõstetud käsi on alati protesti märgiks, nii et niisama, kui võimalik, palun kätt mitte tõsta.

Meid on kohal 39. Hääletamisele tuleb küsimus preambulast. Teie ees on kirjalikult kaks teksti. Üks on eelnõus, mida toetab redaktsioonitoimkond, ja teine on teile välja jagatud ettepanekutes, mille on esitanud apellatsioonikorra I toimkond. Juhatus otsustas, et hääletamisele läheb apellatsioon üksnes küsimuse kaudu, kes on apellatsioonikorras esitatud teksti poolt ja kes on vastu. Kas selline hääletuskord on aktsepteeritav või on proteste? Proteste ei ole. Palun tähelepanu, ma esitan küsimuse.

Kes on selle poolt, et viia Põhiseaduse Assamblee eelnõu

teksti sisse preambula tekst, nagu on selle esitanud apellatsioon korras I toimkond? Kes on I toimkonna poolt apellatsioon korras esitatud preambula teksti poolt? Hääletame. Loevad nii poolt- kui vastuhääled. 10 poolt- ja 28 vastuhäälega on Assamblee otsustanud, et apellatsioon korras I toimkonna poolt esitatud tekst ei lähe põhiseaduse eelnõu teksti. Apellatsioon on tagasi lükatud. Palun uuesti kõnetooli pr. Lia Hänni, redaktsioonitoimkonna esimehe.

L.Hänni: Lugupeetud kolleegid, redaktsioonitoimkonna poolt on ettepanek § 1 osas ja meil on esitatud teile alternatiivina § 1 2.lõigu teine lause välja jätta. Selles küsimuses on samuti Assamblees olnud väitlusi, kuid redaktsioonitoimkond peab vajalikuks uuesti antud säte juurde tagasi pöörduda ja seda järgmistel põhjustel. § 1 on väga oluline põhiseaduse kui terviku seisukohalt. Ta määrab meie riikluse alused. Selle, et Eesti on iseseisev ja sõltumatu riik. Seda mõtet kinnitab § 1 2. lõige, mis täpsustab veelgi, et Eesti iseseisvus ja sõltumatus on aegumatu ja võõrandamatu. Need kaks väga kargeid põhimõtet on tegelikult piisavad selleks, et oleks selge, mida tähendab eesti rahvale Eesti riiklik iseseisvus ja sõltumatus. Selle lause lisamine: "Kellelgi ei ole õigust alla kirjutada Eesti Vabariigi loovutamise aktile", ei lisa juriidiliselt midagi juba eelpool öeldule. Vastupidi, oma loosunglikkusega teeb see kahju põhiseaduse vaimule, mille eest hoolitsemine peaks olema ka meie ühine mure. Kogu Eesti Vabariigi põhiseadus praegusel kujul on üles ehitatud sellele, et meil oleks kontrollimehhanismid riigivõimu üle, et meie riigi etteotsa satuksid demokraatlikult valitud parlament, riigipea. Sätte lisamine: kellelgi ei ole õigust kirjutada alla Eesti Vabariigi loovutamise aktile, tähendab varjatult seda, et me eeldame, et Eesti riigi etteotsa võivad saada inimesed, kellel on see tahtmine. See on umbusaldusavaldus meie oma rahva suhtes ja sellepärast redaktsioonitoimkond teeb ettepaneku see lause välja hääletada. Aitäh.

Juhataja: Suur tänu. Hr. Jaan Kross. Ma olen kurdis, et te olete erilist tähelepanu pööranud preambulale, üldsätetele. Palun, kas te soovite §-s 1 peituva probleemi kohta öelda oma

arvamuse? Palun. Palun, sõna on Assamblee eksperdil hr. Jaan Krossil.

J.Kross: Ma usun, et selles äsja väljajäetuks ettepanud 51 viimases lauses sisaldub tautoloogia. Peaks ju olema ilmne, aga võib-olla saab see veel ilmsemaks, kui me natukene teda ümber sõnastame. Eesti iseseisvus ja sõltumatus on aegumatu ja võõrandamatu. Mida see tähendab, et kellelgi ei ole õigust kirjutada alla Eesti Vabariigi loovutamise aktile? See tähendab ju seda, et ta on aegumatu ja võõrandamatu, kellelgi ei ole õigust teda võõrandada. Kas on vaja niisugust, noh sisuliselt halvasti sõnastatud didaktilist ja täiesti lasteaedlikku kordust? Minu sügavat veendumust mööda mitte.

Juhataja: Täna, hr. Kross, kõneks on palunud sõna hr. Koha. Palun. Juhatus teeb Assamblee liikmetele ettepaneku anda sõna veel härradele Sirendile ja Leissonile ning sellega piirduda. Ma vabandan, hr. Koha ees, vahepeal on lisandunud ka hr. Hallaste. Palun, kas on proteste, kui juhatus talitabki nii? Et sõna saab pärast hr. Koha veel kolma assambleeliiget. Need, kes on teie ees tabloom? Proteste ei ole. Me oleme kokku leppinud. Sõna on hr. Kohal. Palun.

K.Koha: Lugupeetud kolleegid, ma olne mitu korda seda kahte lauset järjest lugenud ja püüan teile siis seletada nii, nagu ma tavalise kodanikuna aru saan.

Kõigepealt me ütleme niimoodi, et sõltumatus ja iseseisvus on aegumatu, ma juhin tähelepanu, ja võõrandamatu. Me ütleme seda kohe otse välja ja samas me ütleme ikka teise lausega, aga äkki on ikka loovutatav. Tähendab, keegi võib ikka kirjutada ju? Tähendab, mingi müstika, mis siin on sisse kirjutatud. Selles mõttes ma teen ettepaneku kindlasti jätta see alternatiiv välja.

Juhataja: Täna. Sõnavõttud kohalt. Hr. Sirendi, palun.

A.Sirendi: Austatud kolleegid, ma ei püüa muidugi väita, et see ei ole tautoloogia, aga ma tahaksin siiski öelda, et sellel 2. lausel on kõigele vaatamata mõte sees. Kui me meenutame Ungari sündmusi, kui Ungari äraandmisele suvatses kirjutada alla Janos Kadar, Anna ja Imre Nody kõrvaldati niisama. Niisama juhtus

Tsehhoslovakkias, niisama juhtus ka Eestis 1940. aastal, kui keegikirjutas alla ja vaatamata sellele, et tal ei olnud sellekst õigust, kirjutas ta sellele Eesti äraandmise lepingule alla ja nii võib ka tulevikus olla. Nii et sellel teatud mõte on sees, vaatamata sellele, et ta sisuliselt kujutab tautoloogiat. Nii et ma ei näe midagi halba selles, kuigi ma aktsepteerin kõigi meie assamblee liikmete arvamust, et see jätab niisuguse kahtluse varju juba praegu sisse, kuid kahtlus on. Maailma ajaloo praktikast võib tuua kümneid näiteid, kus see kahtlus on leidnud kinnitust ja neid akte on peetud õiguslikeks. Ma olen ise Ungari ja Tsehhoslovakkia sündmuste pärast olnud KGB-s ülekuulamisel ja ma jäin ka siis sellele seisukohale, et need ei olnud õiguslikud. Täna.

Juhataja: Suur tänu. Kõikumatus usus ja vankumatus tahtes esineb küll üksikuid kahtlusi, kuid ma loodan, et see ei sega meid eelnõu tekstiga jätkuvat töötamist.

Hr. Leisson, palun.

E. Leisson: Lugupeetud hr. juhataja, lugupeetud kolleegid! Ma ei ole kursis ei Ungari, ei Tsehhoslovakkia põhiseadusega, aga tõenäoliselt kõik teavad, et see ebaõiglus, mis juhtus Ungaris ja Tsehhoslovakkias, mis juhtus Eesti Vabariigis 1940. aastal, on tunnustatud õigustühiseks ja ma ei näe mitte mingisugust vajadust tehtud vigu ja kuritarvitusi hakata meie tulevikku ette prognoosima.

Teiseks jääb ikkagi mõistmatuks, see, mis pärast kord läbihääletatud ja suure hääleenamusega väljahääletatud lause nüüd jälle on päevakorda kerkinud ja jälle tuleb meil hakata seda hääletama. Minu meelest ei muutu ajaraiskamine seeläbi sugugi veetlevamaks, et seda sooritatakse kollektiivselt. Täna.

Juhataja: Täna, hr. Leisson. Me leppisime kokku, et viimasena saab kõneks sõna hr. Hallaste. Pärast seda toimub hääletamine. Sõna on hr. Hallastel.

I. Hallaste: Lugupeetud juhataja, austatud kolleegid! Ma püüan teha hästi lühidalt ja vastates hr. Leissonile, kes ütles, et see hääletati korra välja. Eelmisel korral hääletati see häältega 17 : 14 tagasi sisse. Kuid eelmisel korral oli suur õnnetus see,

et keegi ei saanud sõna, ei saanud kaitsta oma seisukohti ei ühelt-ega teiselt poolt. Mis puutub sellesse lausesse, mis juurde on tulnud ja mida alternatiiviga redaktsioonitoimkond palub välja jätta, siis oleks pool õnnetust see, kui oleks tegemist puht-tautoloogiaga. Kellelgi ei ole õigust kirjutada Eesti Vabariigi võõrandamise aktile alla või kellelgi ei ole õigust Eestit võõrandada. Siis oleks pool õnnetust, kuid mõtelgem natuke, mida tähendab sõna loovutama. Loovutamine on nii-öelda kinkimine, tasuta äraandmine. Kui see on nii, siis sellisel juhul on siia sisse kirjutatud praegu väga ohtlik mõte. Et kellelgi pole Eestit õigus ära kinkida, küll aga müüa. Näiteks 10 dollari eest või rubla eest. Et iseseisvus ja sõltumatus on aegumatu, võõrandamatu jääb sellisel kujul, siis on selge, mitte keegi ei saa seda loovutada, võõrandada ja see õigus ei aegu mitte kunagi. Aga kui jääb juurde siia lause, kellelgi ei ole õigust kirjutada alla loovutamise aktile, aga kui loovutatakse ilma aktita. Lihtsalt makstakse 10 rbl. peo peale ja ongi loovutatud. Järelikult selline võimalus on olemas, kui me sellise lause sissekirjutame? Kui lauset ei ole, siis on see üheselt mõistetav, et mitte mingisugust võimalust ei ole võõrandada või loovutada. Või kuidagi moodi Eesti iseseisvusest loobuda. Aga kui on mingisugune lause sees, siis on võimalik ka leida võimalusi, mida see lause ei keela. Kutsun üles hääletama selle lause vastu, tähendab toetama redaktsioonitoimkonna alternatiivi. Aitäh.

Juhataja: Suur tänu, hr. Hallaste.

Lugupeetud kolleegid, kas meil on vaja läbi viia uus kohaloleku kontroll? Ei ole. Siis asume hääletama.

Hääletamisele läheb probleem, mis on seotud § 1 tekstiga. Küsimus, millele tuleb hääletamise kaudu vastata, on järgmine. Kes on selle poolt, et talitada vastavalt alternatiivile §-st 1 2. lõike teine lause välja jätta? Kes on selle poolt, et talitdada vastavalt alternatiivile, §-st 1 2.lõike teine lause välja jätta. Hääletame. Poolt 27, vastu 4. Assamblee on otsustanud §-st 1 2.lõikest teine lause välja jätta. Enne kui algab vaheaeg, on mul meeldiv võimalus teha härra Kaalepile teatavaks, et

vastavalt Ülemnõukogu otsusele, mille projekti esitas Assamblee juhatus, nimetatakse varasemat Põhiseaduslikku Assambleed Põhiseaduse Assambleeks. Kui see on nii, siis ma palun, et nüüd kõik assambleeliikmed loeksid Ülemnõukogu otsusest Põhiseaduse Assamblee edasisest tegevusest, mille tekst on teil käes. Järgneb vaheaeg 20 minutit. Me jätkame tööd samas saalis kell 12.45.

V a h e a e g

Juhataja: Vaheaeg on lõppenud ja me jätkame tööd. Kohaloleku kontroll. Kohal on 30 assambleeliiget. Me jätkame arutelu eelnõu §2 2.lõike kohta. Eelnõu tekstis on esitatud 4 alternatiivi. Probleemi selgitamiseks ma palun kõnetooli proua Liia Hänni.

L.Hänni: Lugupeetud kolleegid! Redaktsioonitoimkond tahab teiega nõu pidada §2 2.lõike osas. Nagu te mäletate, oli esialgu väljapakutud eelnõu redaktsioonis see säte järgmisel kujul: "Eesti piiri määravad 2. veebruari 1920. aasta Tartu rahuleping ja teised riikidevahelised piirilepingud". Selle sätte formuleering sellisel kujul, nagu ma teile ette lugesin, jättis lahtiseks küsimuse sellest, kuidas on määratud Eesti merepiir, sest merepiiri puhul ei ole tegemist niivõrd riikidevaheliste lepingutega, kuivõrd see piir määratakse ühepoolse otsusega, arvestades rahvusvahelisi konventsioone. See oli üks juriidiline probleem, mis seisis redaktsioonitoimkonna ees. Teine probleemidering hakkas hargnema sellest, kui me võrdlesime põhiseaduse eelnõu erinevate peatükkide toimet. Välislepingute peatükis on määratud see kord, kuidas Eesti Vabariik sõlmib lepinguid, kuidas peavad olema ratifitseeritud lepingud, mis muudavad riigipiire.

§ 115 ütleb, et Riigikogu ratifitseerib ja denonsseerib lepinguid, mis muudavad riigipiire. § 116 ütleb, välislepingud, mis muudavad riigipiire, ratifitseeritakse Riigikogu koosseisu 2/3 häälte enamusega. Ja samuti öeldakse, et Eesti Vabariik ei sõlmi lepinguid, mis on vastuolus põhiseadusega. Juhul kui me Eesti Vabariigi riigipiiri sätestame peatükis "Üldsätted", siis

põhiseaduse muutmise korrast tulenevalt saab üldsätteid muuta ainult rahvahääletusel. Järelikult ka riigipiiri puudutavaid muutusi saab vastu võtta ainult rahvahääletusel. Sellega satume me otseselt õiguslikku vastuolli põhimõtetega, mis on pandud kirja §-des 115 ja 116.

§ 117 osas väljenduv vastuolu "Eesti Vabariik ei sõlmi välislepinguid, mis on vastuolus põhiseadusega" on küll rohkem poliitilist laadi, aga ka siin tuleb lähtuda praegusest olukorrast, kus ilmselt ees on läbirääkimised ja põhiseadus sellisel kujul, nagu ta meil praegu on, keelab läbirääkimised, mis võiks käia probleemide üle, mille muutmise põhiseadus ära keelab. Et seda põhiseaduslikku vastuolu lahendada, on redaktsioonitoimkond teie ette toonud mitmed erinevad võimalused, mis ühel või teisel moel selle vastuolu kõrvaldavad. Sõnastus, mis väljendub alternatiivis nr. 1, rõhutab rahvusvahelise õiguse prioriteeti piirisuhete korrastamisel. Sellise sõnastusega ei ole väliselt kõrvaldatud kogu vastuolu, mida ma teile kirjeldasin, mis tuleneb sellest, et ühel juhul on vaja ratifitseerida rahva poolt muudatusi ja teisel juhul Riigikogu poolt, aga ta on igal juhul täpsem kui esialgne formuleering. Teine säte on formuleeritud üldkujul, siin ei ole otseselt sees Tartu rahulepingut ja seetõttu võimalik piirimuutus ei too kaasa põhiseaduse sätete muutmist. Alternatiiv nr. 3 tähendab seda, et riigipiiri määravad konkreetset sätteid on viidud üle peatükki, kus käsitletakse välislepinguid ja riigipiiride muutmise ratifitseerimise korda. Juhul, kui see säte on välislepingute peatükis, kaoks samuti õiguslik vastuolu kahe erineva piiriküsimusi puudutava lepingute ratifitseerimise korra vahel.

Ja neljas võimalus on muidugi kõige lihtsam, see on 2. lõikest välja jätta, nii nagu see oli 1938. aasta põhiseaduses. Sel juhul põhiseadus otseselt riigipiiri ei sätesta, see jääb teiste aktide aluseks. Nende võimaluste vahel valides tuleb meil loomulikult silmas pidada nii neid kriitilisi aspekte, mis on nendel küsimustel, kui ka redaktsioonitoimkonna muret kõrvaldada põhiseaduse erinevate peatükkide vahel valitsev juriidiline

konflikt. Aitäh.

Juhataja: Suur tänu. Lugupeetud kolleegid, ma arvan, et siin on korduvalt olnud arutusel see, kas me Tartu rahu mainime või mitte, mina arvan, et Assamblee on otsustanud korduvalt, et seda rahu märkida tuleb. Me oleme korduvalt arutanud probleemi, kuidas ikkagi peaks olema sõnastatud see § 2. Kas on võimalik, et me ammandame läbirääkimised 5 kõnega puldist? Palun, kas sellisele otsusele on proteste? Proteste ei ole. Me oleme kokku leppinud, et sõnavõtuks puldist saavad sõna härrad Kask, Adams, Hallaste, Kama ja Runnel.

Alustame läbirääkimisi. Hr. Kask, palun.

P.Kask: Austatud kolleegid! Mõistetavasti soovime me väga väljendada oma kindlust sellele mõttele, et Eesti peab jääma iseseisvaks, ja sellele mõttele, et me ei tunnista seda piirimuudatust, millega piir nihutati Tartu rahu lepingus määratud kohalt Eesti NSV nii-öelda praeguse majanduspiiri kohale.

Ja seda kindlust, seda tunnistamatust, selle muudatuse tunnistamatust, on kindlasti vaja demonstreerida, seda on vaja väljendada. Küsimus on ainult selles, kuidas seda väljendada. Ja küsimus on nimelt selles, et me peaksime seda nii väljendama, et see väljendus ei oleks naeruväärne, lapsemeelne ega ei viiks meie põhiseaduse sisemiste vastuoludeni. Ma juhin tähelepanu põhiseaduse §-dele 115, 116, 117. 115 ütleb, et Riigikogu ratifitseerib lepinguid, mis muudavad riigipiire, 116 ütleb, et välislepingud, millega muudetakse riigipiire, ratifitseeritakse Riigikogu koosseisu 2/3-lise häälteenamusega ja 117 ütleb, et Eesti Vabariik ei sõlmi välislepinguid, mis on vastuolus põhiseadusega. Need on kõik väga loomulikud mõtted ja, kui me tahame väljendada seda, et me ei tunnista Eesti NSV majanduspiiri Eesti Vabariigi riigipiirina, siis selle mõtte väljendamiseks § 2 ei ole sobiv koht. Ma saan ka väga aru nende inimeste taotlustest, kelle arvates põhiseaduse ainsad väljapaistvad kohad on preambula ja võib-olla esimesed §-d 2, 3, 4, 5. Aga juriidiliselt kehtib § 2 samamoodi nagu § 116.

Kui me kirjutame selle mõtte Eesti piiri kohta sisse § 2

sellisel moel, nagu on ta väljendatud alternatiivis nr. 1, siis sisuliselt oleme me öelnud, et Eesti piir Venega kulgeb Tartu rahulepingut mööda ja seda ei saa muuta lepingutega. Selliseid lepinguid, mis seda piiri muudavad, ei saa sõlmida. Välja arvatud juhul, kui Eesti rahvas referendumil tühistab või muudab põhiseaduse § 2.

Aga teised piirid, piir Lätiga ja meie veepiir, neid muudetakse §-ga 116 muudetud korras. Minu meelest on see lapsemeelne ja see jätab meist halva pildi välismaailmale. Kompromissina tekkis redaktsioonitoimkonnas ettepanek, mis on sõnastatud alternatiivina nr. 3, et viia see tekstiosa § 116 1. lõiguks. Trükiveana on ta sinna koguni viidud, aga just nimelt see teine lõik mahendab. Välislepingud, millega muudetakse riigipiire, ratifitseeritakse Riigikogu koosseisu 2/3-lise hääleenamusega. See tähendab, et kuna see on samasse paragrahvi kirjutatud, et me tunnistame Eesti praegust piiri nii nagu ta on määratud Tartu rahulepinguga, aga samal ajal tunnistame ka võimalust sõlmida uusi lepinguid ka piiriküsimustes, ka idapiiri küsimustes. Ja need ratifitseeritakse samas korras nagu näiteks piirilepingud Lätiga. Ma ei pea võimatuks valida ka alternatiivi 2 või 4, aga ma ei soovita mingil tingimusel valida alternatiivi nr. 1. Neil kaalutlustel, mida ma siin rääkisin. Täna.

J. Adams: Lugupeetud kolleegid! Me ei tohtinud rääkida päevapoliitikast, sellepärast ma ei oleks tahtnudki rääkida, mul on äärmiselt hea meel, et Peet Kask talle omasel avameelsel viisil avas meile selle poliitilise tagamaa, mis seisneb selles, kus kohas see lõige on, kas §-s 2 või 116. Ja nüüd ma tahaksin teile tutvustada probleemi ühte aspekti. Eile redaktsioonitoimkonnas, kui ma läksime lahku, jäi nagu koduseks ülesandeks igaühel mõelda hea sõnastus sellele vaidlusalusele lõigule. Tähendab, vaidlus oli milles? Vaidlus on selles, et piiri, riigipiiri, on kolmesugust. On olemas riigipiir maismaal, on olemas riigipiir merel ja õhus. Omaaegsete põhiseaduste ajal õhupiiride probleem ei olnud tähtis vees, aga nüüd on see juurde tulnud. Meie põhiseaduse projekt on praegu sellise vaimsusega, et ülimalt sihiks on paragrahvides

sisalduvate sätete täpsus, mitte nii, nagu 1920. aasta põhiseaduses oli, et oli üldpõhimõtte ja eeldati selle maksimaalselt heausklikku rakendamist riigielus. Aga meil on olnud täpsus! Ma olen näinud redaktsioonitoimkonnas mitmetest probleemidest loobumist sellepärast, et ei ole õnnestunud leida täpset lahendust, mis sobiks meie põhiseadiuse stiili. Probleem on siin selles, et nendest kolmest erinevast riigipiiri tüübist ühte, nimelt maismaapiiri või ka näiteks siseveekogusid mööda minevaid piire määratakse rahvusvaheliste lepingutega. Aga ülejäänud riigipiire ei määrata, määratakse võib-olla ka rahvusvaheliste lepingutega, kuid üldine praktika näitab seda, et seda tehakse ühepoolset. Mõned riigid teevad sedamingisuguse aktiga, enamik riike teevad seda kooskõlas rahvusvahelise õigusega või õieti konventsioonidega, milles praegu on lepitud. Osa teevad seda ignoreerides. Ka seda on ette tulnud. Sõnastuse täpsuse probleem taandus sellele, kas on võimalik ühte ja samasse löiku võtta kokku need mõlemaste piiride määratlemise erinevad tüübid. Mina olen oma arvates leidnud ja ka Hallaste, mitmed redaktsioonitoimkonna liikmed on öelnud, et on olemas kompromiss. Ma loen teile ette, praegu seda ametlikult esitada ei saa, aga redaktsioonitoimkonnale läheb niisugune variant: "Eesti Vabariigi riigipiir maal, merel ja õhus - määravad Tartu rahulepingu ja teised riikidevahelised piirilepingud ning Eesti Vabariigi otsus kooskõlas rahvusvaheliste konventsioonidega või rahvusvahelise õigusega." See formulatsioon rahuldaks mõlemat piiritüüpi ja oleks ka piisavalt täpne.

Küsimus on praegu selles, et hääletusele läheb kaks momenti, mis on põhimõttelised. Kas see piiriasi on §-s 2 või §-s 116, selles küsimuses ma kutsun teid üles hääletama siiski § 2 poolt. See on ka oluline probleem ja kahjuks ka päevapoliitiliselt ning ma juhiks tähelepanu, et me pole veel läplikult otsustanud neid peatükke, kus me otsustame, kuidas neid lepinguid muutmata hakatakse. Sellega me oleme vähetegelenud. See on üks asi. Ja teine asi, ma kutsuksin teid siiski hääletama selle variandi poolt, kus on sõnaselgelt sees Tartu rahuleping. Milles on probleem? Probleem on siiski suures osas Eesti Vabariigi kodanikes või nende

territooriumides, millest meil on praegu poliitiline probleem, see on siis Narva-tagune ja Petserimaa. Neil on seal aastatuhandete pikkune kodumaa, kellel on seal säilinud mitmesugused õigused, nii et see on minu arvates meie kohustus nende suhtes. Nii et kokkuvõttes, kuna ma ei saa näiteks seda kompromissvarianti või siis täpset varianti hääletamisele panna, on siiski poliitiliselt oluline, et Tartu rahuleping oleks nimepidi nimetatud kui pärast iseseisvuse väljakuulutamist arvatavasti teine kõige olulisem kirjalik akt Eesti selle sajandi ajaloo ja teiseks, et ta oleks siiski üldsätete peatükis. Täna teid.

Juhataja: Suur tänu, härra Adams. Kolmandana saab sõna härra Hallaste.

I. Hallaste: Lugupeetud kolleegid. Need neli alternatiivi, mis meile pakutakse, on kõik vägagi erinevad. Minu eelkõnelejad on puudutanud mõningaid probleeme, mis olid sellega seotud. Põhimõtteliselt pooldan sama sõnastust, mille härra Adams meile esitas, aga mis meile esitatud alternatiivides ei ole. Võimalik, et seda sõnastust on veelgi võimalik paremaks muuta, ja ma usun, et redaktsioonitoimkond sellega veel töötab. Ma tahaksin peatuda ainult ühel momendil. Kas see lõige on §-s 2 2.lõikena või ka on §-s 16 1.lõikena. See on nüüd see küsimus, kuidas käib riigipiiride muutmine. Kui ta on §-s 2, sellisel juhul tõenäoliselt jääb kehtima see paragrahv viimasest peatükist, mis räägib, et esimest peatükki muudetakse kahe hääletuse teel. Kui ta on §-s 116, siis riigipiire on võimalik muuta Riigikogu 2/3-lise häälteenamusega. Kumb neist on kergem tee? Mina olen kindel, et kergem tee on rahvahääletus. On võimalik luua olukord, eriti meie praegustes tingimustes või lähema ajaloo tingimustes, kus ajakirjanduse avaldusega on nii, nagu me eile õhtul väisime televisioonis kuulda, ja kus võidakse luua mingi selline õhkkond, et rahvas mingite hirmude ajendil hääletab selle poolt, mille poolt kaine ja rahulikult mõtlevad poliitikud ei saaks vähemalt nii suure enamuses olla. Ma usun sellesse, et Riigikogu 2/3 häälteenamus on palju raskem töö kui rahvahääletus piiri muutmisel. Ja seetõttu kutsun üles selleks, et Tartu rahu piirid

säiliks id kas selles sõnastuses, nagu see on meil alternatiivis nr. 1, mille me praegu hääletame sisse, või selles sõnastuses, nagu redaktsiooni toimkond sellega järgmisel nädalal töötab. Selle saab siis järgmisel nädalal ja paneme ta sisse paragrahvi 116. See annaks meile kindlama garantii Tartu rahulepingu piiride küsimuses. Aitäh.

Juhataja: Suur tänu, härra Hallaste. Neljandana saab kõneks sõna härra Kama.

K.Kama: Lugupeetud Põhiseaduse Assamblee! Ka mina olen üks neist, kes arvab, et peaks olema kindlasti põhiseadusse sisseviidud kaks sõna, need on Tartu rahu. Ja ma olen kindel, et meil ei ole vähimatki põhjust ega võimalust, kas siis Ülemnõukogule, Eesti Kongressil või ka tulevasel Riigikogul kergekäeliselt loobuda Tartu piiridest, samal ajal on selge, et lähiaegadel me ei ole füüsiliselt suutelised ega võimelised kogu Eesti territooriumi allutama oma kontrollile. See ei ole maailma ajaloos üldse pretsedenditu asi, tuletame meelde, et kahe sõja vahel ei loobunud Leedu kordagi Vilniusest, et pärast II maailmasõda ei tunnistanud Lääne-Saksa kordagi sellise moodustise kui Ida-Saksa olemasolu, nii et ajaloolised ja õiguslikud põhjendused jääda Tartu rahu juurde on olemas ka sel juhul, kui meil praegu ei õnnestu kehtestada kohe Eesti halduskorda ka Petserimaal ja Narva-tagustel aladel.

Nüüd edasi. Praegu püstitunud probleem, mis on Assamblee ees, jaotub tegelikult kaheks. Esimene on siis, kas jakuivõrd me sätestame riigipiiri põhiseaduses ja teine on selle muutmise kord. Need on kaks eraldi asja. Kui me sätestame selle põhimõtte, et riigipiir on määratud Tartu rahulepinguga üldsätetes, siis tekib õigustatud küsimus, miks määratakse üldsätetes ainult üks osa Eesti Vabariigi maismaapinnast, miks ei ole siin ära öeldud, millega on sätestatud Eesti Vabariigi lõunapiir. Ja taolisel juhul tuleks siia tõepoolest sisse kirjutada see, et maismaapiir Lätiga on määratud, kui ma õieti mäletan, aastal 1927 selle ja selle lepinguga. Niimoodi. Teine küsimus, kuidas seda muuta. See on vaieldav ja tõenäoliselt ei pea seda küsimust arutama üldsätete

puhul, vaid siis, kui me tõepoolest arutame riikidevahelisi lepinguid ja korda, kuidas Eesti Vabariigi riigipiiri muudetakse. Ja siin on arvestatavad kaks varianti, üks on see, mis on praegu välja pakutud - 2/3 Riigikogu enamusega, ja teine variant on see, et Eesti Vabariigi riigipiiri saab muuta samas korras, millega muudetakse põhiseadust. Nii nagu seeoli 1938. aasta põhiseaduses. Ma teeksin praegu ettepaneku see vaidlus, kuidas riigipiiri muudetakse, delegeerida tõepoolest edasi järgmiste paragrahvide arutelude juurde ja praegu hääletada alternatiivi nr. 3 poolt. See tähendab, et viia 2. lõik § 116 ja kindlasti tuleb seda teist lõiku redigeerida. Ma tunnustan seda, mida ütles härra Adams, aga pakuksin ka ise uue redaktsiooni välja. Mul ei ole võimalust seda praegu protseduuriliselt korrektselt esitada, aga põhimõtteliselt võiks ta olla niisugune: Eesti maismaapiir on määratud nende ja nende lepingutega, Eesti mere ja õhu piir määratakse kooskõlas rahvusvahelise õigusega vastavuses olevate konventsioonidega jne. jne. Täna tähelepanu eest.

Juhataja: Suur tänu, hr. Kama! Sõna kõneks on hr. Runnelil. Pärast hr. Runneli sõnavõttu ma pakun veel sõna Assamblee ekspordile hr. Krossile. Hr. Runnel, palun, teil on sõna.

H. Runnel: Kallid kolleegid! Ma tahaksin toetada vaimus Jüri Adamsi soovitusi ja tahaksin natuke selgitada mõningat konfliktsust, mis on tulnud võib-olla erinevatest meetoditest, kuidas asjadele lähenetakse. See on süstemaatika küsimus. Kui räägitakse romantilistest või luulelistest tundmustest esimeste peatükkide ja preambula puhul, siis siin on asi süstemaatika tasemel. Ma meenutan Jüri Lotmani, kes ütles, et tänapäeva maailmas on keeleline nihe toimunud selles suunas, et keele hierarhilisus on tämbunud kokku ühele tasandile ja see tendents on ka põhiseaduse tegemise juures ilmsiks tulnud. Klassikaliselt on ju põhiseadus jaotatud niimoodi. Mis on preambula? Need rahvad, kes tunnistasid jumalat, rääkisid oma esimeste lausetega, et võim tuleb jumalast, ateistlikumad on tulnud Hegelist ja räägivad rahva vaimust. See on see, mis ütleb, et on enesemääramise õigus, see on ühesõnaga rahva suhe jumalaga või millegi sellisega, vägeva asjaga. Teine peatükk,

mis meil on "Üldsätted", on järgmine aste selle riigi ja rahva paigalepanekuks maailma teiste riikide ja rahvaste seas. Esimeses Eesti põhiseaduses oli nimetatud need etnilised maa-alad maakondade kaupa, meie jätsime praegu ära, sest territoorium on administratiivselt väga segane ja selleks täpsemaks määratluseks võtsime Tartu rahu aegse piirjoone. See on meie riigipiiri alus, see on see punkt, väga oluline punkt, millega me olema maailmas ennast teiste riikide ja rahvaste vahele paigale pannud. See on selles mõttes selle peatüki küsimus.

Kolmas peatükk räägib inimesest, inimesest kui kodanikust, inimene inimesena jumala palga all, kodanikuna inimese suhe oma riigigaja see on kindel valdkond. Ja siis tuleb järgmine hierarhiline ala, kus on riik ehitisena, ja seal on neli komponenti: rahvas kui riigi üks nurk, riigipea. Riigikogu ja kohus ja teised asjad. See on puht riigiehituslik asi. Need on hierarhiliselt täiesti erinevad asjad ja sellepärast Jüri Adamsi pakutud varianti, et §-s 2 peaks ilmtingimata olema see määratlus, kust on Eesti riik alanud Tartu rahuga, see on selle peatüki asi. Ja võib ju erandeid lubada ka põhiseaduse muutmise §-des, kui on juttu mingitest ajutistest läbirääkimistest Venemaaga. Neid erandeid saab taha sissekirjutada, aga tuleks ikkagi lähtuda sellest, et meile on antud igaleühele kauplemiseks talent ja see, millega kaubeldakse, peab olema ees. Kui loobuti sellest kuulutusest, et me ei salli ühtegi, ei luba ühtegi, ühegi teise riigi armeed, sõjaväge oma territooriumil, sellega me loobusime ühest talendist, millega kaubelda, ja kui me lükkaksime nii olulise asja nagu Tartu rahuga määratud piir kuhugi tagapoole, siis me loobume ka oma talendist, nii et puht süstemaatiliselt asju vaadates on selle peatüki asi, riigi ja rahva asendi määratlemine, ja ma mõtlen, et kui me niimoodi arutleme, siis meil ka Kaido Kamaga need vaated lähenevad üksteisele, mis olid hierarhilisest ja süstemaatilisest erinevusest pärit. Täna tähelepanu eest.

Juhataja: Suur tänu, hr. Runnel. Nagu lubasin, palun viimasena sõna Assamblee eksperdile hr. Jaan Krossile. Palun. Sõna on hr. Krossil.

J.Kross: Minul on tekkinud esitatud nelja alternatiivvariandi ja selle valiku taustana esitatud kaalutlustest niisugune järeldus. See on pigem ettepanek kaalumiseks Assambleele, mitte ettepanek, redaktsiooniline, vaid just nimelt niisugune veelkordseks läbikaalumiseks. Kas ma tajun õieti asja.

Probleem on Tartu rahulepingu mainimise ja mainimata jätmise ümber. Me pelgame Tartu rahulepingu mainimist, põhiseaduse tekstis kui asjaolu, mis võiks blokeerida edaspidised läbirääkimised Venemaaga või ka Nõukogude Liiduga.

Võib-olla see on nii. Võib-olla see oht on olemas. Võib-olla me peame seda ohtu ignoreerima? Need on poliitilised küsimused, millesse ma ei taha sekkuda, aga ma tahaks juhtida tähelepanu sellele, et kui me sõnastame selle paragrahvi nõnda või umbes nõnda: "Eesti piir maal, merel ja õhus määratakse kooskõlas rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtetega ja kehtivate riikidevaheliste lepingutega," siis on Tartu rahuleping selles sõnastuses ilmtingimata ja vaieldamatult kaasa mõeldud, sest Tartu rahuleping on kehtiv riikidevaheline leping, kehtiv sel lihtsal põhjusel, et keegi, kumbki pool ei ole seda tühistanud. Ja järelikult on ta, kuigi mitte expressis verbis, siin deklareeritud meie olemasolu alusel. Kuidas Assamblee selle probleemi lahendab, see on tema enda ja mitte eksperdi asi. Täna.

Juhataja: Suur tänu.. Palun, viime veel kord läbi kohaloleku kontrolli ja seejärel toimub hääletamine. Kohaloleku kontroll. Meid on kohal 37. Alustame hääletamist. Konkureerivalt esitatakse hääletamisele 4 varianti. Need alternatiivid on 1,2,3,4 ja need on kirjas eelnõu lehekülgedel 1 ja 2.

H.Runnel: Lugupeetud juhataja, ma peaksin õiglasemaks ja otstarbekohasemaks, kui on tegemist konkureeriva hääletamisega, jätta hääletuse alla ka põhitekst, see, mis oli eelmine kord aktsepteeritud põhitekstina koos selle teise lausega, mida tahetakse asendada.

Juhataja: Protest on ka hr. Kamalt. Palun.

K.Kama: Ma väga vabandan, et nüüd enne hääletamist asuda väitlusse, aga ma juhin tähelepanu, et see praegu alternatiivis nr.

1 sõnastatud variant läheb nagunii veel redigeerimisele ja see variant, mis oli eelmine kord Assamblee poolt sisse hääletatud, ei ole juriidiliselt korrektne, kuna ta räägib ainult sellest, et piirid määratakse riigikdevaheliste lepetega. Arvestatud ei ole seda, et see merepiir määratakse ühepooliselt, ühe riigi poolse otsusega, nii et igal juhul tuleb seda teksti muuta.

Juhataja: Tänan. Juhatusesele ei ole hr. Kama poolt esitatud selgitusele midagi lisada. Juhatus soovib küll rõhutada seda, et tõepoolest antud juhul me ei saa hääletada sõnasõnalise teksti poolt, vaid antud juhul tuleb meil hääletada selle põhimõtte poolt, mida üks või teine variant kajastab. Ma selgitan veel kord, millised on need põhimõtted, mille poolt me hääletame. Teile selgitati, et variandi 1 sisu on see, et erinevalt variandist 2 ja 4 tuuakse põhiseaduse teksti sisse 2. veebruari 1920. aasta Tartu rahuleping. Teile rõhutati ka seda, et praeguse eelnõu teksti järgi tähendab variant 1 poolt hääletamine seda, et riigipiiri saab paika panna vaid rahvahääletamise teel.

Variandis 2 ei ole mainitud Tartu rahu.

Variant 3. Seesama tekst, mis on kirjas variandis 1, viiakse § 116 koosseisu ja sellega likvideeritakse üks nendest võimalikest vastuoludest, millele redaktsioonitoimkond juhtis tähelepanu. Nimelt kui te hääletate variandi 3 poolt, siis on võimalik otsustada riigipiiri küsimusi Riigikogu koosseisu 2/3 häälteenamusega (mitte üksnes rahvahääletuse teel, nagu tuleks välja eelnõu praegusest tekstist, kui te hääletate variandi 1 poolt).

Variandi 4 sisu on täiesti selge, seda kommenteerida ei ole vaja.

Juhatus soovib panna need 4 varianti hääletamisele konkureerivalt, kusjuures mitte teksti sõnasõnalises mõttes, vaid nende põhimõtete heakskiitmise või tagasilükkamise mõttes, mida sõnavõtjad siin esitasid.

J.Adams: Mul on protest juhataja selgituse kohta. Minu arvates on siiski kardinaalne küsimus, kas see tekst on 2. või 116. paragrahvis. Ja meie ei saa veel käsitleda lepingu muutmise

mehhanismi lõplikuna. Ma arvan, et Assamblee peab selle küsimusega veel tegelema.

Juhataja: Kindlasti, ma tänan härra Adamsit selle lisanduse eest, juhatus ei vaidlusta seda, peab seda silmas. Täna. Kas me saame asuda hääletama? Algab hääletamine. Konkureerivalt on hääletamisel 4 varianti.

Kes on § 2 lg. 2 variandi nr. 1 poolt? Hääletame. Poolt 16.

Kes on § 2 lg. 2 variandi 2 poolt? Hääletame. Poolt 21.

Kes on § 2 lg. 2 variandi 3 poolt? Hääletame. 24.

Kes on § 2 lg. 2 variandi 4 poolt? Hääletame. Poolt 3.

Teise vooru lähivad variandid 1,2 ja 3. Panen need variandid konkureerima. Esimene küsimus. Kes on § 2 lg. 2 variandi nr. 3 poolt? Hääletame. Poolt 22.

Kes on § 2 lg. 2 variandi nr. 2 poolt? Hääletame. Poolt 21 häält. Ja selle vooru viimane küsimus. Kes on 2 lg. 2 variandi nr. 1 poolt? Hääletame. 17 häält.

Kolmandasse vooru pääsevad variandid nr. 2 ja nr. 3. Kes on §2 lg. 2 variant nr. 3 poolt? Hääletame, palun. 24 häält. Kes on selle poolt, et §-s 2 lg. 2 oleks variant nr. 2? Hääletame, paljun. 17 häält.

Konkureeriva hääletamise tulemusena on kolmandas voorus saanud eelistuse variant nr. 3. Kuivõrd on saanud eelistuse variant nr. 3, kuivõrd me peame olema valmis lõpetama kolmandat lugemist, viib juhatus läbi veel ühe hääletuse, selleks et konkureeriva hääletamise tulemust kinnitada. Nimelt me paneme hääletamisele variandi nr. 3 selgitamaks, kas see kogub rohkem poolt- või vastuhääli, mis oleks ju loogiline. Niisiis, kes on selle poolt, et §-s 2 lg. 2 esitatud tekst viiakse üle § 116 koosseisu sellisel kujul, nagu ta variandis 1 on esitatud? Kes on selle poolt, et vastvalt variandile nr. 3 viiakse alternatiivis nr. 1 toodud tekst üle § 116? Peetakse silmas, et seda teksti redigeeritakse, kui me jõuame §-ni 116, millise märkuse esitas ka hr. Adams. Kes on poolt? Hääletame. 27 poolt, 13 vastu. Assamblee on kinnitanud konkureeriva hääletamise tulemuse.

Palun kõnepulti pr. Liia Hänni. Me jätkame §-ga 4. § 4 osas on läbi vaadatud hr. Lauri Vahtre apellatsioon, mida on osaliselt arvestatud. Tulemus on teile kirjalikult tehtud teatavaks, küsimus on ilmselt selles, kas osaline arvestamine rahuldab apellatsiooni esitajat. Palun, hr. Vahtre.

L.Vahtre teeb teatavaks, et teda esitatud redaktsioon rahuldab. See apellatsioon on rahuldatud.

Palun jätkame, pr. Hänni.

L.Hänni: Lugupeetud juhataja, ma saan teist praegu aru nii, et me vaatame läbi ka kõik üksikud ettepanekud ja nende saatuse. Ilmselt oleks siiski otstarbekam praegu pöörata tähelepanu just nimelt nendele sätetele, mis on alternatiividena või apellatsioonidega, ja jätta inimestele veel aega mõelda selle üle, kas nad tulevad homme hommikuks välja ettepanekuga uuesti hääletada oma sätet.

Juhataja: Kena. Jätkame niimoodi. Palun.

L.Hänni: Kui me sel moel jätkame, siis on järgmine probleem §-s 19, kus redaktsioonitoimkond on toonud teie ette alternatiivi § 19 viia § 18 teiseks lõikeks. Üldjuhul ei ole redaktsioonitoimkond luba küsinud paragrahvide ja lõigete ümberpaigutamiseks, kuid antud probleem on olnud üks kord hääletamisel Põhiseaduse Assamblees ja § 19 formuleeriti hääletamise tulemusena eraldi paragrahvina. Nüüd ühtlustades ja korrastades mõtteid ja sätteid, mis puudutavad ühte ja sama teemat, me leidsime, et § 19 sellisel kujul eraldi fraasina ei ole põhjendatud, ta peaks loomulikult kuuluma § 18, mis puudutab teabelevi vabadust ja selle piiranguid. Sellepärast me tuleme teie ette redaktsioonilise ettepanekuga siiski § 19 liita §-ga 18, sisuliselt midagi ei muudeta. Aitäh.

Juhataja: Aitäh. Kas on proua Hännile küsimusi? Härra Rebas, palun.

H.Rebas: Mõned nädalad tagasi me ju muutsime, nii nagu proua Hänni nimetas. Ja peapõhjus omaette paragrahvi tegemiseks oli ju see, et toonitada riiklikku tsensuuri puudumise tähtsust. Ma võin aru saada, et ta sisuliselt kuulub muidugi kokku sellega, mis

on öeldud §-s 18, aga omaette paragrahv just rõhutaks sellele tähtsust. Kui ta peaks siiski kokku pandama §-ga 18, siis ma teen ettepaneku panna ta esimeseks lauseks. See on kompromiss, millega võiks nõustuda.

Juhataja: Proua Hänni, tehti ettepanek §-s 19 esitatud tekst viia §18 esimeseks lauseks.

L.Hänni: Kindlasti tuleb see ettepanek redaktsioonitoimkonnas kaalumisele järgmise sammuna, kui me oleme otsustanud, kas need kaks paragrahvi liita või mitte. Ma veel kord selgitan, et redaktsioonitoimkonna lähenemine tekstile on olnud selline, et kõik põhiseaduse sätted on meile ühtemoodi tähtsad ja peavad olema ühtemoodi selgelt formuleeritud ja loomulikult ka toimima ühtemoodi. Seetõttu meie ei ole pidanud vajalikuks rõhutada rõhuasetusi ja sellest tulenevaid n.-ö. paragrahvide eraldi formuleerimisi. Aga siin on otsustuse kord Assamblee käes.

Juhataja: Tänan, proua Hänni. Palun, kes soovib sõna võtta? Härra Sirendi, palun.

A.Sirendi: Austatud kolleegid! Mida pole, seda pole, ja seda ei maksa väga tähtsaks teha, eriti veel panna paragrahvi ette, kus on juttu kodanike võõrandamatust õigusest, seda ei tohiks üheski kultuuririigis temalt võtta. Sellepärast tuleks ikkagi kõne alla panna ta teiseks, kuigi ma ei pea seda üldse tähtsaks, et seda peaks eraldi punktina käsitlema, see on meil pigem endise aja pärand, et me peame seda rõhutama. See on ju päevaselge, et kui riiklikku poliitilist tsensuuri ei ole olemas, siis riik kon suuteline ükskõik millise variorganisatsiooni kaudu tsensuuri korraldama ja ta korraldab ka praegu seda väga edukalt, niiet selles mõttes see paragrahv ei anna mitte midagi. Tänan.

Juhataja: Härra Sirendi sõnavõtt läi muidugi täieliku selguse selles küsimuses, nii et kõigil peaks olema ülikerge hääletada. Kas keegi soovib veel sõna võtta? Selgus on tõestini suur, et me võime asuda hääletamisele. Lugupeetud kolleegid, küsimus on järgmine: kes on selle poolt, et § 19 viia § 18 koosseisu. Poolt 24, vastu 7. Assamblee on otsustanud liita § 19 ja § 18.

Palun kõnepultti proua Hänni.

L.Hänni: Järgmine probleem on § 26. Siin on härra Kaido Kama apellatsioon jätta välja viimane lõik. Redaktsioonitoimkonnas oli see ettepanek ka arutusel. Küsimus ei puuduta üksnes redaktsiooni, vaid ka teatud poliitilist hoiakut, mida põhiseadus väljendab hariduse küsimuses. Härra Kama ettepanek redaktsioonitoimkonna enamuse toetust ei leidnud. Me leidsime, et hariduselu korraldus ja järelevalve hariduse üle on üks riigi funktsioon, mis peaks olema ka põhiseaduslikult sätestatud, ja selle tõttu ongi antud ettepanek teie ees apellatsioonina. Aitäh.

Juhataja: Suur tänu. Kas on küsimusi? Sõna soovib härra Kama. Palun.

K.Kama: Lugupeetud Põhiseaduse Assamblee! Ma aiman ette, et ma selle apellatsiooniga jään praegu siin kõrges kohtus vähemusse. Sellest hoolimata ma pidasin vajalikuks tuua see küsimus selle kõrge kogu ette ja seda siin vaidlustada. Nimelt minu arvates me üldse põhiseaduse §-s 2 tähtsustame üle riigi osa. Üldiselt on eestlase hingelaadile omane see, et mida vähem riik otseselt sekkub inimese ellu, seda parem. Ja on olemas vana kuldne printsiip, mis ütleb näiteks seda, et iga vald söötab oma vaesed. Tähendab, ka igasugused hoolekanded, lasteabid jmt. asjad ei ole otseselt riigi kohus. Mina ei ole kunagi arvanud, et riigi asi oleks ülal pidada minu paljusid lapsi, ma arvan ka härra Hallaste, kellel neid on veel rohkem jne. Aga see on nüüd natukene kõrvalteema. Nüüd konkreetselt selle hariduse juurde. Praegu on öeldud, et riik teostab kogu haridussüsteemi üle järelevalvet. Ma sügavalt kahtlen selles kas riigil tohib olla selline õigus. Ma arvan, et pigem peaks riik sätestama need kriteeriumid, mille alusel ta kas tunnustab või ei tunnusta ühe või teise eraõppeasutuse poolt antud tunnistust, s.t. riigi asi on aktsepteerida ühiskonna seisukohalt mingeid kindlaid kriteeriume, mitte aga teostada järelevalvet. Ja lõpetuseks ma paluksin kõikidel väga tõsiselt mõelda praegu väljakujunenud konkreetse situatsiooni peale meie haridus- ja kultuurielus. Nimelt, nagu ma tean, on kõikides maakondades senised EKP komitee töötajad valdavalt siirdunud tööle haridus- ja

kultuurisfääri. Ma kahtlen väga, kas nendele inimestele tohib praegu anda õigust sekkuda eraõppeasutuste töösse.

Juhataja: Täna, härra Kama. Palun, kas meil on võimalik asuda hääletama? Sõna on härra Kaalepil, palun.

A.Kaalep: Mul on ainult lühike märkus, mille inspireeris härra Kama kõne. Minu meelest haridusega tegelemine peaks olema riigi tähtsamaid funktsioone. Kui võtta asja filosoofiliselt, siis muidugi on riik nähtus, mis võiks ükskord ajaloo jooksul isegi päris ära kaduda. Aga niikaua kui ta olemas on, mille muuga ta peaks siis tegelema kui mitte haridusega. Märgin siia juurde, et Hiina riigiteoorias ei kõnelda mitte kolmest võimust nagu Euroopa-mõjulises teoorias, neile lisatakse alati veel kaks võimu. Neljas on kontrolliv võim, mis esineb ju rõhumata kujul mingil määral ka meil. Aga viies on eksamineeriv. Haridus ja selle kontrollimine on riigi üheks kõige tähtsamaks funktsiooniks. Ja sellepärast see järelevalve on minu meelest ka endastmõistetav. Päevapoliitiline märkius praeguse situatsiooni kohta ei tohiks kõigutada meid ja segada meid mõtlemast riigi hariduselu tuleviku peale. Nii et tahaksin toetada selle lause säilitamist selles paragrahvis.

Juhataja: Lugupeetud kolleegid! Kindlasti on tegemist küsimusega, mida oleks vaja põhjalikult ja mitmekülgsest arutada, kuid kuna täna ei ole meie hulgas härra Mälli, kes kindlasti paremini kui härra Kaalep selgitaks meile, kuidas need küsimused on mitmel pool reguleeritud, siis ma palun, et härrad Kask, Saatpalu, Erm oleksid võimalikult kokkuhoidlikud, tingimata ka härra Sovetnikov. Ja me katsuksime piirduda nelja sõnavõtjaga, kui see on võimalik. Me alustame kõigi nende uute mõtete ärakuulamist, mida IV toimkonnal on Assambleele lisada. Härra Saatpalu palun.

V.Saatpalu: Teises lõigus on need tarkused kõik ära öeldud, mida viimase lõiguga tahetakse nagu välja öelda. 2. lõik ananb garantiid, et midagi hullu ei juhtu selle Eesti riigi haridusega, sellepärast ma toetan seda ettepanekut, et viimane lõik jätta välja. Aitüma.

Juhataja: Täna. Hr. Kask.

P.Kask: Hr. Saatpalu sõnavõtt pani mind natukene

mõtlemine, sest tegemist on tegelikult klassikalise vasak-parem maailmaga. Kama toetas parempoolseid vaateid ja Saatpalu äkki toetas teda, aga ühe märkuse Kama sõnavõtu kohta ma endale siiski lubaksin. Ka see, kui riik tunnustab ühtede õppeasutuste tunnustusi ja teiste omasid mitte, eeldab riigi järelevalvet nende õppeasutuste üle, seetõttu ma jätaaksin selle lause siiski sisse, nagu redaktsioonitoimkond pooldas. Tänan.

Juhataja: Aitäh. Hr. Erm, palun.

A.Erm: Minu meelest mõte ise on meile vist arusaadav, ainult see sõna "järelevalve" ei meeldi. Kas ei tasuks kaaluda, kui asendada see "järelevalve" sõnaga "hoole", et on riigi hoole all. See oleks edaspidi võib-olla nagu natukene laiem mõiste.

Juhataja: Suur tänu. Hr. Sovetnikov.

S.Sovetnikov: Lugupeetud eesistuja ja kolleegid! Sel nädadal meie alustasime haridusseaduse esimest lugemist ja ma üldse ei kujuta ette, kuidas meie haridust võiks edasi arendada riigi järelevalveta. Ma tean olukorda hariduses ja see lause peab kindlasti olema. See on minu kui pedagoogi arvamus. Tänan.

Juhataja: Tänan. Me leppisime küll assambleeliikmetega kokku, et hr. Sovetnikov on viimane sõnavõtja, kuid ma arvan, siiski, et kuulame ära ka need uued mõtted, mida on lisada hr. Raigil.

I.Raig: Tänan, hr. Amnton, ma loodan, et teie ei võta Ülo Nugisest õppust oma kommentaaridega. Ja lisan ainult, et sõna "järelevalve" asemel ma pakun välja mitte sõna "hoole", mida pakkus välja hr. Erm, vaid sõna "kaitse". Tänan.

Juhataja: Kallid kolleegid, me oleme teiega kokku leppinud n korda, et oma kõige paremad ettepanekud tuleb ikkagi esitada kas redaktsioonitoimkonnale või teematoimkonnale, kuid vist on asjakohane veel kord seda põhimõtet, milles me oleme kokku leppinud, teile meelde tuletada. Ometigi on meil põhjust tänulik olla kõigile kolleegidele, kes kõigis küsimustes suudavad esineda. Kas me võime hakata hääletama? Tänan.

Hääletamise objektiks on § 26 viimane lõige ja küsimus on selles, kas me rahuldame hr. Kama apellatsioonitööd, et see viimane

lõige (hariduse andmine on riigi järelevalve all) paragrahvi tekstist välja võtta. Kes on selle poolt, et vastavalt hr. Kama apellatsioonile jätta §-st 26 välja viimane lõige: hariduse andmine on riigi järelevalve all. Hääletame. 8 poolthääle ja 23 vastuhäälega on Assamblee otsustanud hr. Kaido Kama apellatsiooni mitte rahuldada ja § 26 viimane lõik - hariduse andmine riigi järelevalve all - jääb põhiseaduse eelnõu teksti.

Kell on 13.59 ja järgneb lõunavaheaeg. Lugupeetud juhatuse liikmed ja toimkondade esimehed, kell 14.45 toimub siinsamas juhatuse istung. Lugupeetud toimkondade juhid, me ootame teid 13.45 siin saalis. Täna. Lõunavajheaeg.

L õ u n a v a h e a e g

Juhataja: Jätkame tööd, lugupeetud kolleegid! Kohaloleku kontroll, palun. Assambleeliikmeid on kohal 32. Palun kõnepulti redaktsioonitoimkonna esimehe pr. Liia Hänni. Me ei pääse kaugemale edasi, sest järgmine apellatsioon on § 33 kohta. Palun, pr. Hänni.

L.Hänni: § 33 suhtes on redaktsioonitoimkond teinud ettepaneku 1.lause välja jätta. See ettepanek on ka tabelisse kantud ja tema autor tabelis on hr. Kama. Redaktsioonitoimkond arutas üsna põhjalikult ka ettepaneku autori ja hr. Runneli juuresolekul, kellelt esialgu pärineb see mõte tuua põhiseadusesse lause: töö on inimese eneseteostuse väarikaim viis. Redaktsioonitoimkonnas avaldati arvamust, et antud lause ei ole formeeriva iseloomuga, ta on rohkem hinnanguline. Selles lauses väljendatud mõte leiab igatpidi toetust ja võiks olla Eesti ühiskonna jaoks siht, kuhu poole me püüdleme, aga põhiseaduses, arvestades meie teiste sätete reguleerivat iseloomu, mõjub ta omamoodi võõrkehana. Siiski me ei lugenud antud teemat puhtalt redaktsiooniliseks küsimuseks ja seetõttu otsustasime, et täiskogu langetaks oma otsuse. Aitäh.

Juhataja: Täna. Kas on küsimusi? Ei ole. Aitäh. Sõna

soovib hr. Hallaste, Palun.

I. Hallaste: Aitäh, hr. juhataja. Lugupeetud koosolijad. § 33 1. lause esimesel pilgul tundub olevat väga ilus. See tundub olevat töö täelise väärtustamisena ning millegi sellisena, mis võiks kutsuda inimesi üles tööpoolest paremini tööle. Kuid redaktsioonitoimkonnas asja arutades me leidsime, et see lause on oma sisu poolest vaieldav. Hr. Kaido Kama arvas, et sinna ei oleks sugugi vale kirjutada: puhkus on inimese eneseteostuse väärikas viis. Hr. Peet Kask arvas, et armastus võiks olla inimese eneseteostuse vääraikaim viis. Ja ma vaidlesin neile kõigile vastu leides, et siin tuleks moodustada selle kohta aeraldi paragrahv. Sellepärast et inimese eneseteostuse kõige väärikumaks viisiks on loomulikult palvetamien. Suhe jumalaga. Ei saa olla midagi, mis oleks väärikum inimese suhtlemisest jumalaga. Kuid see ei sobiks enam sellesse paragrahvi. See tuleks panna täiesti eraldi paragrahvi ja teisiti sõnastada. Kahjuks ma jäin oma ettepanekuga hiljaks. Kolmapäeval kell 10 oli aeg läbi ja ma ei saanud teha ettepanekut, et oleks tööpoolest võinud sellise paragrahvi sõnastada. Mul on ettepanek jätta see lause välja kui väga vaieldav oma sisu poolest ja paragrahv ei kaotaks sellega mitte midagi. Jääks järele tekst: "Igal kodanikul on vabadus valida "tegevusala ja elukutset". Riik aitab töö võimaldamisele kaasa". Sellises sõnastuses see paragrahv tööpoolest midagi reguleerib. Ma saan aru, et on tekkinud omamoodi vastuolu selle käsitlese vahel, et põhiseadus on selline ilus, pidulik, deklaratiivne dokument, mida võiks olla inimestel ilus lugeda, mitte normeeriv. Teine seisukoht on see, et on tegemist ülima seadusega, mille igal paragrahvil peab olema normeeriv jõud, mida ka tööpoolest siis täidetakse. Ma usun, et pärast selle Põhiseaduse Assamblee lõppu on meil kõigil suur rõõm lugeda luuletusi või poeeme Eesti kõige kuulsamatelt, kõige tulblimatelt, kõige parematelt luuletajatelt selle põhiseaduse vaimua ja põhimõtete kohta. Aitäh.

Juhataja: Suur tänu. Juhatusel on ettepanek, et me lõpetaksime kõned pr. Aaskiviga ja sõnavõttud hr. Saatpaluga. Palun, kas selline lahend tekitab proteste? Kõneks on sõna hr. Runnelil.

Palun.

H. Runnel: Kallid Põhiseaduse Assamblee liikmed! Ma hoiatan viimast korda, kui ma taban veel hr. Hallaste halvustavaid ülesastumisi minu ja minutaoliste vastu, ma ei tea, siis ma kutsun kahevõitlusele, sest serveerida oma harimatust teiste kontseptuaalsete seisukohtade suhtes tänavapoisiliku lõõpimisega, esitamisega - Assamblee ei ole koht selleks. Mis tähendab "ilusad deklaratiivsed asjad"? Seesama peatükk algab ju: igal inimesel on väärandamatud inimõigused. See ei ole normeeriv. Asi ei ole ainult normeerimises. Me rääkisime põhiseaduse vaimust. Inimese juurde kuuluvad mitmesugused asjad: on kodu, on isik, on südametunnistusevabadus, mille alla kuuluvad usu-, mõttevabadus. Ja töö on läbi aegade olnud üks inimese põhiomadustest, üks artibuutidest. Töö määrab inimese. Ja kui viitsida vaadata teisi põhiseadusi, teisi riike, siis seal on mõni riik isegi teinud tööharta, mis räägib inimese ja töö vahekorrast ja riigi sotsiaalpoliitikast. Me tuleme sotsialismist, me oleme küllastunud riigi vägivallast ja mõtleme, et kogu sotsiaalorientatsiooni väljaviskamine uuest põhiseadusest on progressiivne. Ma kahtlen. See ei ole sugugi progressiivne. Ja kõikide töötegijate peale mõeldes leian, et see on väga väärikas, kui üks riik suudab tunnustada töö inimese õilsaks ülesandeks ja sama õilis on muidugi ka puhkamine. Puhkamise õigust on põhiseadused sätestanud. Ja ma palusin toimkonnal sisse panna ka niisugune mõte, et pühapäev on puutumatu, see on puhkuse esimene võimalus, see on hingamise päev, see on kõigis uskudes sees, on reaalselt teostatav. Ja ka seda peeti tarbetuks, ilguti selle üle. Täna tähelepanu eest.

Juhataja: Suur tänu. Me oleme kõik väga erinevad, kuid nendele erinevustele vaatamata ma arvan, et meie hulgas ei ole tänavapoisisse. Ma olen veendunud, et samal seisukohal on nii Eesti Kongress, kes on oma parimad liikmed valinud siia saali, kui ka Ülemnõukogu. Päris kindel on ka see, et iga sõna, mida me ütleme siin saalis, kantakse stenogrammi ja need stenogrammid jäävad meie rahvale arupidamiseks selle üle, millised me tegelikult olime.

Kolmandat korda Assamblee töö jooksul ma palun kõiki

kolleege hoiduda sellest, et me põhiseaduse tegemise asendame üksteise hindamisega. Juhatus palub tungivalt seda kolmandat märkust arvesse võtta. Sõna saab kõneks pr. Aaskivi.

Ü.Aaaskivi: Lugupeetud juhataja, lugupeetud kolleegid! Nüüd juhtuski see, mida hr. Hallaste ennustas, et taoline säte meie põhiseaduses inspireerib igasuguseid mõtteid. Ja mulle tuli meelde üks lugu. Ja lugu kõlab nõnda. Kui sul kedagi ei ole, keda armastada, omaseks nimetada, isa, ema, venda, õde ja kui sul ka midagi ei ole, siis vali endale üks omaks, vali töö. Ja sa hakkad armastama iseennast omaenese töös ja suur on see, keda sa armastad. Suuremat inimesel ei ole kui tegu. Nõnda ütles Juhan Liiv. Ma tahan selle jutuga öelda, et on tohutult palju ilusaid lauseid ja mõtteid öeldud eesti keeles. Kõigi nende lausete ja mõtete jaoks on olemas oma koht. Ja tülili minna nende ilusate lausete ja mõtete pärast on nüüd küll kõige hullem, mida me teha võiksime. Ma arvan, ka see põhjus ei ole piisav selleks. Ma arvan, et selleks hääletuseks igaüks valib endale selle võimaluse ja rohkem sellel peatuda ei ole lihtsalt mõtet. Veel vähem solvuda kellelgi kellegi peale. Aitäh teile.

Juhataja: Suur tänu. Järgnevad sõnavõttud kohalt. Hr. Erm palun.

A. Erm: Lugupeetud assambleeliikmed! Ma saan aru, see probleem tõuseb meil esile sellepärast, et me tuleme sealt, kust me tuleme. Me tuleme sellest totrast proletaarsest sotsialistlikust riigist, kus töö all mõisteti seda, kui sul oli labidas käes ja sa kaevasid, kõik muu ei olnud töö. Selles riigis see, mis meie siin praegu teeme, ei olnud tööpoolest töö, vaid see oli tühine ajaviitmine ja puhkus võib-olla. Aga ma siiski tahaks rõhutada seda momenti. Siin on jah tõesti (kas nimetada seda ilkumiseks või lihtsalt kriitikaks) räägitud, et võib-olla võiks siis ka palvetamise ja armastamise ja kõik asjad põhiseadusesse kirjutada. Minu meelest on siiski nii, et kui tööd ei tehta, kui keegi ei tee tööd, siis ei saa keegi ka armastada ega puhata ega palvetada, nii et ma siiski toetan selle mõtte sisseviimist põhiseadusesse. Ja ma arvan, et see ei ole ainult deklaratiivne säte, see näitab siiski

seada, mida selle riigi kodanikud hindavad ja mida nad ei hinda. Täna.

Juhataja: Aitäh, Hr. Arjukese, palun.

R.Arjukese: Lugupeetud juhataja, lugupeetud assambleeliikmed! Ma tahtsin alustada oma esinemist Runnelilt toetamisega selles, mis ta Hallaste kohta ütles, aga kui seda ei tohi teha, siis ma ei toeta teda. Mis puutub nüüd deklaratsioonidesse, siis terve hulk maailmas olemasolevaid seadusandlikke või seadusandlikul tasemel olevaid asju algavad kaunis deklaratiivselt. Näiteks, mida öeldakse niisuguse lause kohta, nagu: kõik inimesed on sündinud vabadena. On see mingi normiloov lause? See on niisamuti deklaratiivne, ta konstateerib asja. Nii et nii väga piinlikult välja rookida põhiseadusest kõike, mis on natukene deklaratiivne, mis kõlab ilusasti, seda ma ei pea õigeks.

Ja teiseks, võib-olla üldisemaks asjaks. Me ei kirjuta põhiseadust ainult advokaatide kolleegiumi jaoks. Põhiseadust hakkavad õppima koolilapsed oma kodanikuõpetuse tundides. Ta peab olema arusaadav ja ta peab olema ka loetav. Täna.

Juhataja: Suur tänu. Hr. Jaan Kross. Nagu te näete, Assamblee on täsiselt hädas niisuguse toreda lausega, et töö on iga inimese eneseteostuse väarikaim viis. Ma arvan, et ei oleks liiast, kui te annaksite nõu, esitaksite oma arvamuse ka selles küsimuses. Kas on see võimalik? Palun puldist, niisiis § 33 esimene lause - töö on iga inimese eneseteostuse väarikaim viis.

J.Kross: Mina väljendasin oma suhtumist, head kolleegid, sellesse lausesse komisjoni koosolekul ja see oli pooldav. Ma avaldasin mõtet, et kui me järjest kritiseerime oma ühiskonda kaldumises spekulatsioonile, teenimisele, eetiliste normide unustamisele, laisalt saavutatud profiidile, siis minu arvates niisugune lause on omal kohal. Ja ta peaks minu meelest olema omal kohal ka palvetamise aspektist asajadele vaadates, sest ka luterlasel, mis meie usuliste hoiakute aluseks on, on töömoraalil oma tugev osa. Nii et minu arvates selline deklaratiivne, aga meie eetikat kinnitav lause põhiseaduses ei ole kurjast.

Juhataja: Täna, härra Kross, palun, kas meil on võimalik asuda hääletamisele? Kohaloleku kontroll veel kord. Kohal 33. Arutelu objekt on § 33 esimene lause. Kolleeg Kama poolt on esitatud apellatsioon, mille sisu on selles, et jätta §-st 33 esimene lause välja. Kes on selle poolt, et vastavalt härra Kama poolt on esitatud apellatsioon, mille sisu on selles, et jätta §-st 33 esimene lause välja. Kes on selle poolt, et vastavalt härra Kama apellatsioonile jätta §-st 33 välja esimene lause - töö on iga inimese eneseteostuse väärikaim viis. Hääletame. Poolt 8, vastu 22. Assamblee on otsustanud, et § 33 jääb lause: töö on iga inimese väärikaim eneseteostuse viis. Härra Kama apellatsioon on tagasi lükatud.

L.Hänni: Lugupeetud kolleegid! Järgmine apellatsioon puudutab § 50. See on esitatud härra Kaido Kama poolt. Härra Kaido Kama on teinud ettepaneku lisada sellele paragrahvile säte: hääletamisest ei võta osa kodanikud, kes onkaitseväes, tegevteenistuses. Redaktsioonitoimkonna poolt on lisada, et meil ei olnud piisavalt aega ega võimalust korraldada poliitilisi diskussioone oma toimkonnas. Seetõttu ma oma toimkonna seisukohta ei saa tuua ja küsimus on Assamblee otsustada. Aitäh.

Juhataja: Täna. Sõna soovib härra Kama, palun.

K.Kama: Lugupeetud Assamblee! Ma riskin veel kord apelleerida, teades ette, et väga tõenäoline on vähemusse jäämine nagu eelmise apellatsiooniga. Kõigepealt ma tahaksin teha redaktsioonilise märkuse, minu teada ma esitasin apellatsiooni nende kodanike kohta, kes on kaitseväes ajateenistuses, mitte tegevteenistuses. Proua Hänni, kas see oli minu viga, kui ma tegin apellatsiooni, või teie viga, kui te lugesite selle ette? Vahe on selles, et kui seal on ajateenistuses, siis on küsimus ainult nendest meestest, kes on seal aasta või poolteist, kuidas seadused paika pannakse. Kui me räägime tegevteenistusest, siis see hõlbub ka kõiki lepingulisi sõjaväelasi, ohvitseri, kes on tegevteenistuses. Ma enda teada rääkisin ainult ajateenistusest.

L.Hänni: Lugupeetud härra Kama, tõepoolest me peame vabandama, masinakirjas on siia sattunud vale sõna - peab olema

ajateenistuses.

Juhataja: Lugupeetud kolleegid, palun teid kõiki teha parandus lk. 3 §50 kohta tehtud apellatsioonis. Viimane sõna "tegevteenistus" on ekslik, peab olema "ajateenistus".

K.Kama: Ja nüüd ma tahaksin seda ettepanekut natuke sisuliselt põhjendada. Kui me jätame hääleõiguslikeks ka ajateenistuses viibivad soldatid (ütleme sellise sõnaga), siis võimaldab see manipuleerida näiteks kohaliku omavalitsuse valimistel vastavalt sellele, milline volikokku kandideeriv kohalik tegelane saab paremini läbi ühe või teise väeosa ülemaga. See asi on maailmas ka mujal nii olemas, nii et probleemid samal teemal on kerkimas ja oleks ikkagi ettepanek taolist olukorda Eestis vältida. Kui mulle nüüd öeldakse, et need ajateenistuses viibivad kaitseväelased hääletavad mitte selles kohas, kus nad aega teenivad, vaid selles kohas, kus nad alaliselt elavad, siis ma kardan väga, et tehniliselt see ei ole protseduuriliselt läbiviidav. Nii et ikkagi ma soovitaksin jätta ajateenistuses viibivad kaitseväelased sellest valimisõigusest ilma. Tänan.

Juhataja: Tänan. Sõna saab härra Vahtre, palun.

L.Vahtre: Austatud kolleegid! Minu arvates on siin tegemist ettepanekuga küllaltki oluliselt piirata kodanikuõigusi ja peab kolm korda järele mõtlema, kas seda siiski tohib teha. Ilmselt on meil kõigil hästi teada taoline pretsedent, mille üle ka omal ajal väga vaieldi. Asutava Kogu valimised. Sel ajal viidi nad isegi rindeolukorras läbi. Ja midagi hullu ei juhtunud. Minu jaoks ei ole sugugi veenev Kaido Kama arutlus, et korraldada sõduritele hääletamine elukoha järgi, see oleks niivõrd raske ja korraldamatu. Me ei saa teha niisugust kiviaja konstitutsiooni. See elu siin Eestis läheb ka ikka natuke edasi. Ja inult sellel põhimõttel jätta sõdurid hääletamisest ilma ei ole minu arvates õige. Tänan.

Juhataja: Suur tänu. Lugupeetud kolleegid, kas meil on võimalik piirduda järgnevalt kolme sõnavõtuga. Härrad Erm, Adams ja Tamme. Kas on proteste? Proteste ei ole. Palun peame siis kinni kokkuleppest, et viinasena saab sõna härra Tamme.

A.Erm: Mul väga palju härra Vahtrele lisada ei ole. Minu

meelest on meil siin põhiseaduses üldse tendents hakata piirama noorte inimeste õigusi. Ma ei tea, kas me ei taha seda noort põlvkonda usaldada või milles on asi. Need argumendid, et tehniliselt ei ole see hääletamine teostatav, ei ole minu meelest veenvad. Seda saab teha kirja teel, tulevikus võibolla on arvutisüsteem olemas. Me ei tee ju põhiseadust ainult lähemaks kaheks-kolmeks-viieks aastaks. Ma tänan.

J.Adams: Sellisel hääleõiguse piiramisel on olnud ajalooliselt kaks põhjust. Üks riiklikest huvidest lähtuv piiramine, mis on täiesti mõeldav, juhul kui hääletamine või poliitiline kampaania on korraldatud selliselt, et see võiks sõjaväes sisemiselt mõjuda halvasti. See argument on väga tõsine argument, me ei ole seda kaalunud. Suuremalt jaolt sõjaväelased saavad hääletada. Mul isiklikult oli võimalus hiljaaegu näha, kuidas Kanada on seda korraldanud oma ülemeremaadel viibivate sõjaväelastel. Hääletusbülletäänid n.-ö. faksitakse, et nad saaksid näiteks Kanada põhjaosa valimisringkonna valimistest osa võtta. Ja mingit probleemi ei ole keegi selles nagu näinud. Kuid minu arvates me ei ole tõsiselt tegelnud sellega, et see paragrahv on praegusel kujul meil arhailine. Mitmed eksperdid ja eriti Taani professor Germer rõhutasid, et ei ole mingisugust tehnilist õigustust sellele, et vangidelt võetakse ära hääleõigus. See on küll Nõukogude ajast tulles meile harjumatu. Ka Eesti Vabariigi traditsioon ei kinnita seda. Aga ma väidan, et Euroopa üldises pildis on selline asi täiesti arhailine. Võib-olla oleks õige, kui me jätaksime selle paragrahvi üldse ära ja annaksime ka vangidele hääleõiguse, nii nagu vähemalt teistes riikides on see muutunud tavaks.

R.Tamme: Ajateenistuses olevate isikute hääletamist saab korraldada elukohajärgselt küll. Mind ei veena väide, et väljatöötav valimisseadus peab just seda vajadust arvesse võtma.

Juhataja: Aitäh. Härra Rätsep taotleb, et ta saaks lühidalt välja öelda ka oma kaalutlused. Palun.

J.Rätsep: Austatud kolleegid! Asjakuuldud seisukohale vastupidiselt arvan mina, et nii ajateenijate kui ka vangide

osavõtt oma elukohajärgselt ei ole võimalik. Põhiline kontingent eeldatavatest Eesti ajateenijatest teenib meie kujuneva riigipiiri kaitsel. Samuti väga oluline osa sellest kontingendist töötav vangivalvuritena kinnipidamiskohtades. See on vaieldamatu tõsiasi, mille ettenägemine on väga lihtne. Nende ülesannete täitmisega seoses ei ole füüsiliselt võimalik oma elukohas valimisest osa võtta. Kaasaegsemaid valimisvorme on küllalt raske tehniliselt teostada, meie oludes puudub täielikult vastav praktika.

Juhataja: Suur tänu. Vabandan härra Seppa ees. Väi on tõesti nii, et me peaksime veel tegema ühe erandi. Tundub, et iga erandi tegemine tassub end juhatusesse väga karmilt kätte.

Niisiis asume hääletama. Vaidluse objektiks on § 50 ja vastavalt kolleeg Kama apellatsioonile taotletakse tekstile lisada: hääletamisest ei võta osa kodanikud, kes on kaitseväes ajateenistuses. Kes on selle poolt? Poolt on 7, vastu on 22 häält. Assamblee on otsustanud jätta rahuldumata härra Kama apellatsiooni ja §-le 50 ei lisata teksti, et hääletamisest ei võta osa kodanikud, kes on kaitseväes ajateenistuses.

L.Hänni: Lugupeetud kolleegid! Järgmise apellatsiooni te leiaste tabelist lk. 4 ja see puudutab § 54. Tegemist on härra Adamsi ettepanekuga, mis on oma sisult redaktsiooniline ja puudutab loetelu, mis on toodud §-s 54. Härra Adams teeb ettepaneku see lühendada ja üldistada, nii et see ei oleks nii pikk (praegu on kirjas 18 punkti), et kirjas oleks maksimaalselt 9 punkti. Tal on esitatud ka konkreetsem tekst, mida ma kahjuks ei jõudnud paljundada. Vastuolu, mis teie ette on toodud, on puhtredaktsioonilist laadi ja kui härra Adams praegusel hetkel kateerogiliselt ei nõua apellatsiooni hääletamist, siis on mul ettepanek veel kord redaktsioonitoimkonna ja teematoimkonna ühisel nõupidamisel kaaluda, mis on otstarbekam. Kuna teil ei ole olemas härra Adamsi teksti kogu redaktsiooni, on käigu pealt otsuse langetamine väga raske. Kui härra Adams nõuab kohest hääletamist, siis tuleb meil kohe praegu otsus langetada.

Juhataja: Täna, proua Hänni. Kas härra Adams soovib küsimust esitada või sõna võtta! Ma palun, austatud kolleegid, et

te lubaksite juhatusel lisada härra Adamsile ühe küsimuse. Kas härra Adams selgitaks, kas mõni nendest punktides, mis on toodud §-s 54, on ka põhimõtteliselt vastuvõetamatu või on küsimus ainult redaktsiooniline? Palun, sõna on härra Adamsil.

J.Adams: Küsimus on põhiliselt redaktsiooni põhimõtetes. Mitte niivõrd redaktsioon detailis. Ja kui ma ütleksin kolme sõnaga, minu ettepaneku vastuvõtmise tulemusel põhiseaduse teksti maht väheneks rohkem kui kaks trükitud raamatulehekülge.

Juhataja: Härra Adams, me vabandame, me ei saanud esimese korraga aru. Probleem on selles, kas esitatud apellatsioonisisu on see, et §-s 54 esitatud funktsioonidest mõni on kas ekslikult või põhimõtteliselt leidnud koha meie eelnõus?

J.Adams: Ei. Tähendab, see on iseasi, kas midagi tuleb teistmoodi. Praegu on tegemist sellega, et toimub dubleerimine. Küsimus ei ole minu jaoks mitte ainult ühes nimekirjas, neid nimekirju on kolm. On peatükis "Riigivanem", on peatükis "Valitsus", on peatükis "Riigikogu". Nimekirjade koostamise põhimõte on olnud see, et ta oleks ammendav, mitte oluline. Ma ütleksin niimoodi, et kõikides nendes nimekirjades toodud asjad sisalduvad eraldi paragrahvides. Siin on tegemist ühe ja sama sätte dubleerimisega põhiseaduse tekstis. Minu ettepaneku sisu on dubleerimist vältida ja selle tulemusel kõigi kolme loetelu koondamise teel põhiseaduse tegelik tekst väheneb vähemalt 2 trükitud lehekülje mahu võrra.

P.Kask: Austatud kolleegid! Seda ettepanekut, mis hääletusele läheb, arutas mitte ainult redaktsioonitoimkond, vaid ka IV toimkond ja küllap teisedki toimkonnad, sest küsimus on kompektne, see puudutab ka § 69 ja 83. Minu arusaamise järgi kaheleheküljelist kokkuvõidu kuidagi ei saa tekkida, aga nähtavasti härra Adamsi aritmeetika on niisugune nagu ta on. Siin tekstis ta pakkus, et on umbes 5 korda lühem variant, see on 9 punkti. Meie variandis on 18 punkti.

Juhataja: Ma vabandan, härra Ermil on protest, kas nii? Palun, härra Erm.

A.Erm: Mul oleks tõepoolest palve lugupeetud

assambleeliikmetele, et me lõpetaksime isiklikud solvamised. Tänan.

Juhataja: Juhatus ühineb täielikult selle märkusega, kuid mitte solvamiste osas, vaid märkuste osas. Kui on võimalik, palun hoiduda isiklikest märkustest. Härra Kask, palun.

P.Kask: Ma vabandan härra Adamsi ees, kui ma teda solvasin, minu eesmärk oli juhtida tähelepanu, et see, mida ta väitis, ei pea minu arvates täpselt paika. Ma veel kord ütlen, et tegemist on redaktsioonilise ettepanekuga, põhimõttelist kontseptsioonimuudatust see kaasa ei too. Küsimus on lihtsalt ülesehituses. Mõlemad toimkonnad on arvanud, et see pikem tekst, mis praegu on, on selgem ja arusaadavam. Nendest peatükkidest on olemas võimalikult ammendav loetelu kompetentsi piiridest ja me peame seda tähtsaks, just seetõttu oleme härra Adamsi ettepaneku tagasi lükanud. Ma vabandan veel kord härra Adamsi ees, kui ta ennast solvatuna tundis. Ja teiste ees, kes nii arvasid. Tänan.

Juhataja: Tänan. Sõna on härra Adamsil, palun.

J.Adams: Lugupeetud kolleegid, loomulikult mind niisugune asi ei solva. Hinnang, et väheneb viiendikule, oli linnulennuline, ei põhinenud mitte punktide arvule, vaid neis punktides kokku sisalduvatele sõnadele. Ma tõesti ei lugenud kokku, võib-olla on ka neljuandik. Aga küsimus ei ole mitte selles, küsimus on milleski muus. Ma arvan, et meie põhiseadus on kõigepealt paisunud üle igasuguste piiride oma paragrahvide arvult. 135 peaks olema see ideaal, ma olen selle eest võidelnud. Ja teine asi on teksti pikkuse küsimus. Mina kujutan ette, et tekst peab olema siiski nii lühike kui võimalik. Me peame arvestama ka normaalset ja lihtsat lugejat kuni koolilasteni välja. Ma olen sõdinud selle eest, et kordused saaksid välja. Ma arvan, et omal ajal meie toimkondade töös olid need pikad loendid ideaalsed sellepärast, et need andsid meile parema ülevaate. Loendid ei ole ka praegusel kujul ammendavad. Ma teen ettepaneku võtta loenditesse ainult need punktid, mis ei ole detailselt eraldi paragrahvides käsitletud. Neid on eiriti palju riigivanema peatükis, ja Riigikogu peatükis natuke Valitsuse peatükis. Ülejäänud on niikuinii eraldi paragrahvides nimetatud. Me oleme selle tööga lugenud läbi küllalt

palju põhiseadusi. Ma ei ole üheski põhiseaduses taolist taotlust näinud. Vaatame, kuidas on 1938.a. põhiseaduses. Te panete tähele, et siin on ülesehitus (vaatan seda tagantjärele, mul ei olnud seda meeles) praktiliselt kokkulangev minu ettepanekuga. Vabariigi presidendi peatükis on eraldi paragrahv, kus on toodud tema kuus põhifunktsiooni, pluss siis veel üks kokkuvõttev paragrahv.

Peatükis "Riigikogu" on täpselt analoogiliselt minu ettepanekuga. Peatükis "Valitsus" on vastav loetelu, mis on 5-punktiline. Huvitav, ma jõudsin ka täpselt 5-punktiliseni ja pakkusin välja. Ma tahaksin veel ütelda, et see loetelu ei ole lihtsale lugejale arusaada, ta ei kannu endas informatsiooni, kui öeldakse, et teostab selles ja selles paragrahvis täpsustatud funktsiooni. Teostab tolles ja tolles paragrahvis täpsustatud funktsiooni. Kui te võtate minu ettepaneku vastu, siis põhiseaduse tekst väheneb nende kolme loetelu arvel (Riigikogu suhtes hoopis ära jätta valitsuse suhtes natukene piirata ja riigivanema puhul vähendada punktide arvu poole võrra. Umbes kahel trükileheküljel paiknevate sõnade mahu võrra. Täna. See oli minu ettepaneku sisu.

Juhataja: Täna, hr. Adams. Juhatusel on ettepanek, et viimasena saaks kõneks sõna hr. Hallaste ja sõnavõttuks kohalt härrad Vahtre ja Seppa. Kas meil on võimalik nii kokku leppida? Täna. Seega on ees veel kolm sõnavõttu. Hr. Hallaste, palun.

I. Hallaste: Aitäh, hr. juhataja. Lugupeetud kolleegid, see küsimus, kas volitused peavad olema sõnastatud võimalikult kokkuvõtlikult, mitte märkides ära neid asju, mis on kuskil mujal juba märgitud, või peaks olema esitatud võimalikult ammendav loend ühe või teise riigiorgani volitustest (s.o. riigivanema, Riigikogu ja valitsuse volitustest), ei ole ainult redaktsioonilist laadi.

Ma ise pooldan võimalikult laia volituste määratlemist. Ja seda eelkõige põhjusel, et nagu juristid mulle on selgitanud, on suur erinevus kriminaalõiguse ja riigiõiguse vahel. See erinevus seisneb selles, et kriminaalõiguses on lubatud kõik see, mis ei ole keelatud. Kuid riigiõiguses on keelatud kõiksee, mis ei ole konkreetselt ja selgelt ühemõtteliselt lubatud. Ja riigivanem, Riigikogu ja valitsus saavad teha täpselt seda, mis on

põhiseadusega antud. Üheks kõige suuremaks ohuks demokraatialle on see, kui erinevate riigiorganite pädevus ei ole selgelt ja ühemõtteliselt fikseeritud. Lugeses riigivanema mingist volitusest peatükist "Riigivanem" ja leidis sellesama volituse mingi teise peatüki alt, tekib tunne, et tegemist on kordusega. Kui kirjutatakse kirjandit, mida peaks olema õpetajal hea lugeda, siis selline kordus kindlasti õpetajat häiris. Kuid meil on tarvis kirjutada valmis põhiseadus, mis suudab garanteerida demokraatiat ja välistada ohtu, et kas riigivanem, Riigikogu või valitsus hakkab oma volitusi ületama. Selleks et valitsuse või riigivanema volitused oleksid selgesõnaliselt antud, on vaja eraldi avarat paragrahvi. Rahvale selgitada, et riigivanem rikkus mingisugust paragrahvi, mis on toodud kuskil põhiseaduse lõpus, teiste vahel, hoopis teises peatükis on väga raske. Kui on volitused selgelt ja ühemõtteliselt antud ühes paragrahvis loeteluna, siis on see kindlam, on selgem ja annab minu arvates ja ka III toimkonna arvates garantiid. Sellesama ettepaneku lühendada tõsiselt Riigikogu ja valitsuse volituste paragrahve saime härra Adamsilt juba varem. Ja me arutasime seda küsimust tõsiselt ja leidsime, et need paragrahvid on tegelikult põhiseaduse kõige olulisemad osad. Nad fikseerivad, mida üks või teine riigiorgan teha võib. Muidugi on siin ka teisi osasid õiguste kohta, mida üks või teine riigiorgan teha võib. Kuid riigiorganite volituste paragrahvid on samuti väga olulised. Ja hoolimata sellest, et põhiseadus muutub seetõttu pikemaks, ma ikkagi toetaksin võimalikult üksikasjalikku ja ammendavat sõnastust peatükkides "Riigivanem", "Riigikogu" ja "Valitsus". Ma ei hakka vaidlustama härra Adamsi arvamust, et 2 lehekülge saaks lühemaks. Võib-olla saab rohkemgi lühemaks teha, võib-olla ka 3 lehekülge. Kuid ma arvan, et hoolimata Eesti Vabariigi vaesusest meil on see raha, et need 3 lehekülge tekstile lisada. Aitäh.

Ü. Seppa: Lugupeetud kolleegid! Ma täiesti toetan härra Hallaste sellest seisukohast, et kõik asjad peaksid olema lühidalt ja selgelt paika pandud, et mõte oleks selge. Aga ma leiain, et härra Adamsi poolt esitatud tekst on just selgem ja arusaadavam.

Praegu on lugu nii, et kui me loeme seda riigivanema peatükki, siis me leiame siit kogu aeg viiteid teistele paragrahvidele. See peatükk iseenesest tundub mulle palju segasem kui siin kõrval härra Adamsi tekst. Härra Adamsi tekstis sisalduvad kõik needsamad asjad, mis on olemas IV peatükis, ja mulle on nad hoopiski selgemad ja arusaadavamad kui selles segases viidete virvarris. Üldiselt mina juristina toetan, et tekstid oleksid selged ja arusaadavad. Ja sellepärast ma arvan, et me peaksime hääletama härra Adamsi teksti poolt. Tänan.

Juhataja: Härra Adams ei ole ilmselt härra Seppaga nõus, sest härra Adams palub teist korda sõna. Palun.

J.Adams: Ei, tänan. Ma olen hr. Seppaga nõus. Ma võlgnen saalile ühe selgituse hr. Hallaste sõnavõtu kohta. Minu arust hr. Hallaste tegi väga olulise vea oma selgituses, mis ta praegu ette kandis. Ja nimelt ta väitis, et seal loeteludes on antud selle või teise organi volitused. See ei ole õige. Seal on antud selle või teise organi kohustused. Need ülesanded, mida põhiseadus paneb selle peale. See on praegu minu ainukene täpsustus. Tänan.

Juhataja: Suur tänu. Ma hakkame hääletama. Arutelu objekt on § 54 ja meil tuleb otsustada sisult redaktsiooniline küsimus. Juhatuse küsimusele, kas hr. Adamsil on apellatsioonikorras vastuväiteid § 54 toodud punktide sisu suhtes, hr. Adams vastas, et tema apellatsioonilise sisu on eeskätt redaktsiooniline, seetõttu läheb hääletamisele hr. Adamsi apellatsioon järgmises sisus. Jätta § 54 vaid need punktid, mis ei ole põhiseaduse teistes paragrahvides selgelt välja öeldud. Hr. Adams, kas nii on õigesti edasi antud apellatsioonilise sisu? Hr. Adams.

(Vastus ei olnud kuuldav)

J.Adams: Võib-olla ei ole päris täpne, võib-olla oleks näiteks vajalik ütelda ka teistes paragrahvides öeldud asju, aga üldistataval kujul. Ma paluksin jätta nendesse loeteludesse ainult need asjad, mis ei ole teistes paragrahvides öeldud või mis on nii-ütelda äärmiselt olulise, põhimõttelise, üldistava tähtsusega. Tänan.

Juhataja: Küsimus, mille me lahendama hääletamise teel,

on järgmine. Ma loen sõna-sõnalt ette hr. Adamsi poolt esitatud ettepaneku sisu, nagu ta ise on pannud kirja. Meil on võimalik ütelda jah või ei.

Kes on selle poolt, et mitte taotleda §-s 54 esitatud loendis täiuslikku ammendavust. Loetleda ainult kahte tüüpi ülesandeid. Esiteks need, mis ei ole põhiseaduses täpselt kirjas, ja teiseks - kõige tähtsamad ülesanded ja põhimõtted, eelistatavalt üldistatud kujul.

See on hästi selge tekst. Loen veel kord.

Kes on selle poolt, et vastavalt hr. Adamsi apellatsioonile mitte loetleda §-s 54 täiuslikult ja ammendavalt ülesandeid. Loetleda ainult kahte tüüpi ülesandeid. Esiteks need, mis ei ole põhiseaduses täpselt kirjas, ja teiseks - kõige tähtsamad ülesanded ja põhimõtted, eelistatavalt üldistatud kujul.

Hääletame. 8 poolt ja 19 vastuhäälega otsustas Assamblee, et ta ei toeta hr. Adamsi poolt esitatud apellatsiooni ja me jääme §-s 54 teksti juurde, nagu ta on teile välja jagatud eelnõus. Täna. Pr. Hänni, küll vist juba kümnendat korda, aga palun kõnepulti.

L.Hänni: Lugupeetud kolleegid, ilmselt oleks siin mõnede apellatsioonide osas lihtsam, kui juhatus võtaks juhtimise täielikult endale, sest apellatsioonid on sisulised ja redaktsioonitoimkond ei pretendeeri sellele, et hakkab juba enne teie arvamust oma mingite seisukohtadega kujundama.

Me oleme praegu jõudnud §-ni 55-a. Tabelis oli ta esialgselt kirjas §-na 57. Paragrahv puudutab seda, kuidas valitakse riigivanem. Seda küsimust on Assamblee juba mitmel korral arutanud ja ka hääletanud, kuid meile on laekunud hr. Ain Kaalepi ja hr. Kaido Kama ettepanekud apellatsioonide kujul. Hr. Ain Kaalep teeb ettepaneku sõnastada § 55-a selliselt, et riigivanema valiksid kodanikud, hr. Kama teeb omakorda ettepaneku sätestada, et riigivanema valib Riigikogu. Mul on lugupeetud juhatusesele selline ettepanek, et kui võimalik, siis kõigepealt selgitada välja, kas me soovime täna uuesti nende küsimuste juurde tagasi tulla või peame kohasemaks näiteks Assamblee järgmist istungit? Aitäh.

Juhataja: Täna, pr. Hänni. Sama probleemiga külgnevalt on meile ettepanekute ja apellatsioonidena välja jaotatud tekstis veel mitmeid variante, kuid püüaksime neid kõiki lahendada järjekorras. Me leppisime kord kokku nii, et riigivanema valimise küsimuses meil on võimalus veel kord tagasi tulla langetatud otsuse juurde. Täna on esitatud kaks ettepanekut, kaldumiseks mõlemale poole sellest väidetavasti kuldsest keskteest, mis oli meie viimane otsus - valijameeste kogu. Nagu öeldud, hr. Kaalep on teinud ettepaneku, et riigivanema valivad kodanikud, ja hr. Kama on teinud ettepaneku, et riigivanema valib Riigikogu. Kas me oleme valmis selleks, et täna teha selles küsimuses lõplik otsus, mille alusel me lõpetame ka kolmanda lugemise arvatavasti järgmise nädala lõpus. On võimalik, et meil tuleb selle küsimuse juurde küll tagasi tulla, kuid seda pärast seda, kui on avalikustatud põhiseaduse eelnõu pärast kolmanda lugemise lõpetamist ja me saame sellele ekspert-hinnanguid ja arvamusi rahvalt. Hr. Kaalep. Palun, teil on esimesena sõna.

A. Kaalep: Lugupeetud härra juhataja ja kolleegid! Riigivanema valimise küsimuses olen ma eelmistel istungitel arvata-
vasti kõik olulisemad argumendid esitanud. Ma ei pea vajalikuks neid korrata ja oma seisukohti põhjalikumalt kaitsma hakata. Et ma siiski sõna võtan, selleks sunnivad mind kaks põhjust. Esimene oleks tundeline ja teine ehk päris asjalik. Tundeline põhjus on selline, et ma hiljuti sain Elvas kokku oma vana sõbraga, kes on Elvas suur autoriteet, ja tuli juttu sellest samast riigivanema valimise printsiibist. Ma teatasin, et olen otsevalimise pooldaja ja seelena ka esinenud Assambleel, mille puhul mind mu vana sõber õnnitles, aga teatas, et juhul kui Assamblee peaks otsustama midagi muud kui riigivanema otsene valimine, siis kavatses tema kogu oma mõjuvoimu panna mängu selleks, et rahvas kogu põhiseaduse vastu hääletaks. See tekitas minus tõsist hirmu. Ma ütlesin talle, et küsimus ei ole ju eluliselt tähtis, tähtis on ju ikkagi milline on meie rahva vaim ja millised on meie poliitikud, keda mina isiklikult küll sulideks ja karjeristideks ei pea. Missugune on seaduste struktuur, selle kõrval on ikkagi teisejärgulise tähtsusega. Ja teatasin talle, et mina isiklikult hääletan igal juhul põhiseaduse poolt, ka siis, kui põhiseadus peaks toesti sätestama selle minu meelest (ma ei taha küll kedagi solvata, aga ma tarvitan iseloomustamiseks sõna "totter") totra valimiskogu koostamise. Et isegi selle totra valimiskoguga koos oleks ma valmis põhiseaduse poolt hääletama. Aga mu sõber ütles, et see on lootusetu. Rahvas hääletab niikuinii vastu. Ja sellepärast ma otsustasin veel kord apelleerida. Selle argumendi taga ei ole küll sotsioloogilist uurimust, aga selle taga, ma tunnen intuitsiivselt, on rahva meeleolu, sellepärast

ma tahaksin panna teile südamele, et kui suudate, otsustage ümber riigivanema (presidendi) otsese valimise poolt.

Ja asjalikum argument on see. Ma mõtlesin tükk aega selle üle, miks enamik siinsest auditooriumist eelistab kaudseid valimisi. Koik need argumendid, mis selle kasuks on toodud, on ju vähe kandvad. Argument, et otseselt valitud riigivanem diktaatoriks hakkab, on ju naeruväärne, kui tohib öelda. Peaministrid on diktaatorid, mitte riigipead. Nii kolme Balti vabariigi kolm autoritaarset riigipead ei olnud ükski otseselt valitud, see ongi vahest asjalik argument. Aga kõige asjalikum mõte, mille peale ma tulin, oli see, et me oleme kõik harjunud kaudsete valimistega. Kas nõukogude korra ajal on ühtegi juhtivat seltsimeest valitud valijate poolt otse? Ikka on valimised olnud kaudsed. See on meile lihtsalt sisse harjunud, on hirmus raske mõelda sellele, et riigi esimene mees valitakse rahva poolt. Ja siis me otsime argumente, aga alateadlikult istub meil sees ikka seesama nõukogude inimene, kes arvab, et rahvas on rumal. Nüüd on moes öelda, et rahvas on manipuleeritav. Ja et vahepeal peavad olema mingisugused targemad inimesed, kes siis edasi lähevad. Need on minu kaks niisugust uut mõtet lisaks nendele argumentidele, mida ma varasemalt olen toonud. Niisiis kokkuvõttes paluksin teid tõsiselt mõelda sellele, et Eesti rahvas ootab meilt otsust, et meie riigipea valimine oleks otsene. Ma tänan tähelepanu eest.

Juhataja: Suur tänu. Lugupeetud kolleegid, meil on meeldiv võimalus kuulata veel mitmeid kõnelejaid ja sõnavõtjaid, sest küsimus on tõesti väga segane ja me ei ole saanud seda omale selgeks rääkida. Kui me siiski peame seda võimalikuks, siis järgneks veel 2 kõnet, hr. Kaselt ja Hr. Kamalt, ja sonavotud hr. Leissonilt, hr. Vahtrelt, Hr. Adamsilt, pr. Lauristinilt, hr. Raigilt, hr. Tarandilt, pr. Hännilt ja pr. Endrelt. Palun, kas me saame sellega piirduda? Me oleme kokku leppinud, et viimasena saab kõneks sona hr. Kama ja viimane sonavott kohalt on pr. Endrelt. Palun sellest kinni pidada.

Kallid kolleegid, ma palun teie nimel ka Assamblee eksperti hr. Jaan Krossi, et pärast meie motteavaldusi ta ütleks ka oma seisukohad, motiivid. Kuulame ka need ära. Aga nüüd siis koned. Hr. Kask, palun.

P. Kask: Kallid kolleegid, hr. eesistuja ironiseeris natuke, öeldes, et asi on väga segane ja on vaja paljusid kõnelejaid kuulata. Tegelikult asi vordlemisi segane ongi, eriti kui lugeda kirjandust, ajakirjandust sel teemal. Kasutatakse väga palju demagoogilisi argumente ja isegi praeguse skeemi kaitseks kasutatakse valeargumente, tähendab selliseid argumente, mida tegelikult kasutada ei tohiks, mis tegelikult viivad motte hoopis mujale. Miks on parlamentaarmudel nii populaarne ja miks eksperdid soovivad seda arenevatele demokraatiatele? Sellepärast, et tema põhiskeem on kõige lihtsam. Valitakse ainult üks organ. Valijate poolt. See skeem, presidentaalskeem, kus lisaks parlamendile valitakse veel president, on keerulisem. See sisaldab sisemise konflikti tekkimise allika, mida lahendada on väga keeruline.

Väga keeruliste sätetega on võimalik seda konflikti küll leevendada ja sätestada mitmesuguseid konflikti lahendamise teid, aga põhimõtteliselt konflikt parlamendi ja presidendi vahel on üks neid tegureid, mis paljusid presidentiaal- demokraatlikke süsteeme hauda on viinud.

Nüüd Eesti kohta. Järgnevad 10 aastat, vähemalt 10 aastat on meile majanduslikult väga rasked. On vaja teha väga palju otsuseid kiirustades ja suur osa nendest otsustest on ebapopulaarsed. Me kõik teame, kuidas Ülemnõukogu maine käib tasapisi alla, ehkki objektiivselt võttes on selle pooleteise aasta jooksul, mis Ülemnõukogu on tegutsenud, saavutatud ju väga palju. Järgnevate aastate jooksul saavutusi ette näha peaaegu ei ole. Ja see allakäik, maine allakäik jätkub. See on prognoositav ja seda on väga raske ära hoida. Kui me loome endale rahva poolt valitud presidendi, siis võimalus, et see president oma maine poolest kaugelt ületab parlamendi, on enam kui tõenäoline. Tõenäosus, et president mingisuguses väga tähtsas poliitilises küsimuses läheb konflikti parlamendiga, on ka väga tõenäoline, ja järelikult tõenäosus, et selle konflikti tagajärjel üleüldse parlament kui selline seljatatakse, on liiga tõsine asi, et sellega riskida või selles osas järele anda. Ma olen kuulnud väga palju ähvardusi, mitte ainult meie eelnõu hääletamise kohta, aga ka varasemast ajast, küll referendumide boikoteerimise, küll valimiste boikoteerimise kohta. Aga need ähvardused on jäänud ähvardusteks. Ma ei kardaks neid argumente. See, et rahvas tahaks ise presidenti valida, on ilmselge. Kui küsida rahvalt, kas ta tahab näiteks, et kehtestatakse üksikisiku tulumaks, siis ta vastab ka, et ta ei taha seda.

60

244

Kes meist tahab maksu maksta? See ei ole küsimus, mida küsitakse rahvalt. Ja presidendi valimine ei ole ka kompetentsuse küsimus. Me valime kohtuniku, vahekohtuniku, küsimus on lihtsalt, kas anname talle rahva mandaadi. Rahva mandaat on väga kiusatuslik asi. Praegu Ühendriikide presidendid pidevalt argumenteerivad ja apelleerivad oma mandaadile, nimetedes end ainsaks ametiisikuks kogu Ühendriikides, kellel on kogu rahva mandaat. Prantsusmaal otseselt valitav president on 4 korda jämedalt rikkunud põhiseadust. Arvata, et Eestis midagi taolist ei juhtu, muidugi võib. Tänan.

Juhataja: Suur tänu. Hr. Kama, palun.

K. Kama: Lugupeetud Pohiseaduse Assamblee! See diskussioon, kas president tuleks valida otse rahva poolt või mitte, on praegu Eestis levinud üldiselt ja ma ei tahaks hakata kordama neid poolt- ja vastuargumente, mida pidevalt esitatakse küll ajakirjanduses, küll ka taolisel teel, nagu rääkis meile hr. Kaalep. Aga ma tuletan meelde, et meil on olnud siin küsimus päevakorras mitu korda. Kõigepealt otsustas Assamblee konkureerival hääletusel, et jääb võimalus, et presidendi valiks valijameeste kogu. Ja jäi alles kaks võimalust, et seda teeb kas parlament või Riigikogu. Järgmine kord tehti kontsapööre ja otsustati, et just nimelt valijameeste kogu on see õige seltskond, kes siis presidendi paika paneb. Ma olen veendunud, et see on kompromiss, mis ei rahulda mitte kedagi. Me peame lahendama küsimuse ikkagi emma või kumma kasuks, ja see tähendab, kas rahva kasuks või parlamendi kasuks, aga mitte mingil juhul valijameeste kogu kasuks.

Kõige tõsisem põhjus, miks me ei tohi minna valijameeste kogu teele, millest hr. Käbin juba ükskord rääkis siit puldist on see, et meie ühiskonnas praegu olemasoleva kokkuleppe põhjal antakse kohalike volikogude valimistel hääleõigus ka mittekodanikele. Kui me moodustame valijameeste kogu nii, nagu ta praegu on põhiseaduse eelnõus kirjas, siis me laseme sellega mittekodanikud valima presidenti, mis on kindlasti vale samm. Ja seetõttu mina isiklikult pooldan, et presidendi valiks parlament. Ma ei hakka siin kordama kõiki neid vanu argumente. Hr. Kaalep pooldas, et presidendi valiks rahvas, aga ma teen tungiva ettepaneku, et valitaks nende kahe variandi vahel ja loobutaks valijameeste kogust. Tänan tähelepanu eest.

Juhataja: Tänan, hr. Kama. Hr. Hallaste. Palun.

I. Hallaste: Aitäh, hr. juhataja. Lugupeetud kolleegid! Ma mäletan, kuidas ma kaitsesin siin puldis seda seisukohta, et riigivanema peaks valima valijameeste kogu. See on põhimõtteliselt hea lahendus, seda kasutatakse näiteks Saksamaal. Kuid praegu on diskussioonist näha, et seisukoht on väga kergesti rünnatav. Argumente on selle kohta toodud juba hulgaliselt. Ja seetõttu mul on ettepanek toetada Kaido Kama apellatsiooni, et riigivanema valib Riigikogu. Siis me saame kindlalt selle tulemuse, et riigivanem valitakse Eesti Vabariigi kodanike poolt, et saame riigivanema kohe, kui Riigikogu on valitud. Sellele alternatiiviks oleks, et riigivanema valib rahvas. Argumente on esitatud väga palju. Ma jääksin pidama vaid ühe argumendi juures, mida ma olen ka kuskil kuluaaridest kuulnud. Ma ei oska praegu viidata. Nimelt, et kõigis

Nõukogude Liidust vabanevates vabariikides valib riigipea (presidendi) tavaliselt rahvas. Üldrahvalikud valimised on olnud paljudes liiduvabariikides ja loomulikult peaksid sellised valimised leidma aset siis ka Eestis. Kuna meie saatus on olnud palju aastaid samasugune, siis ka meie edasine arengutee peaks olema samasugune.

On küllaltki ohtlik samastada Eestit liiduvabariikidega, kes tahavad Nõukogude Liidust vabaneda, ja kes ei tea veel isegi, kas nad tahavad jääda Nõukogude Liitu või ei jää. Ja samas on meil lähiajaloo olemas ka kurje näiteid, kuhu selline areng võib edasi viia. Ma toaksin näiteks Gruusia, kus valiti üldrahvalikult president, selleks valiti Hr. Gamsahurdia, ja nüüd on jõudnud Gruusia kodusoja lävele. Ühiskonnas olnud pinged on voimendunud sedavord, et Gruusiat ei voeta tosiselt mujal maailmas ja tal endal on väga raske oma probleemidega hakkama saada. Nendes Nõukogude Liidu liiduvabariikides, kus presidendid valiti alles moned nädalad tagasi, taolist arengut veel ei ole. Kuid kõik on võimalik. Ma kardan taolist arengut Eesti jaoks, ja kardan sellepärast, nii nagu hoiatasid meil väliseksperdid, et rahva poolt valitud president saab niivõrd suure kiusatuse hakata koostama ülisuurt võimu, et konstitutsiooniline konflikt on vaata et vältimatu. Seepärast ma kutsun üles toetama Kaido Kama apellatsioonile ja otsustama, et riigivanema valib Riigikogu. Aitäh.

Juhataja: Täna. Me jätkame tööd kuni poole viieni, siis teeme 20 minutit vaheaega ja pärast seda järgneb veel poolteist tundi tööd, mille järel me lõpetame. Sõna saab hr. Lauri Vahtre.

L. Vahtre: Austatud Põhiseaduse Assamblee! Mul on kuri kahtlus, et me püüame olla siiski liiga targad. Kui me seda ka tõesti oleme, siis me ise ka saame sellest aru, et me oleme väga targad. Aga kui me arvame, et meie oleme targad ja rahvas on rumal, siis on seal see vahe, et rahvas ise ei arva, et

ta on rumal. Rahvas siis arvab, et meie oleme rumalad. Väliseksperdid on ka kahtlemata väga targad, aga nemad ei ole elanud 50 aastat Eesti Nõukogude Sotsialistlikus Vabariigis. Ja nende lahendused kehtivad teistsuguse olukorra jaoks. Meie põhiseadus ei pea kandma endas hetkepoliitilisi pinnavirvendusi, aga ta peab arvestama praegust olukorda niipalju, et üleüldse läbi minna. Mul on praegusel hetkel niisugune, et põlvnen isa poolt prohvetitest ja ema poolt sibüllidest, nii et lubage mul öelda, mis juhtub, kui meie ei kirjuta põhiseadusesse sesse otsest riigipea valimist. Siis juhtub see, et Ülemnõukogu ei pane teda rahvahääletusele ja rahvas kiidab selle heaks, sest vahepeal on tehtud kuu aega väga tugevat propagandat selle eelnõu vastu ja nagu kuulsin härra Kaalepi sõnavõtust, leidub palju-palju ausaid inimesi, kes teevad seda propagandat omal käel, ilma mingisuguse mehitamiseta. Ja tulemus on see, et kui me valime presidendi otsevalimistel põhiseaduse järgi, siis me saame endale põhiseadusliku diktaatori kõige halvemal juhul. Kui me seda sisse ei kirjuta, jääme mingisuguse täiesti arusaamatu kogu juurde, siis visatakse meie eelnõu nurka ja me saame diktaatori niikuinii, ainult et seekord ilma igasuguse põhiseaduseta. Ma leiangi, et diktaatori oht on palju väiksem kui see oht, et meie eelnõu visatakse nurka ja jätkub arusaamatu absurdne seadusetu olukord, mis võib lõpuks meie rahva hävitada. Ma tänan.

J. Adams: Head kolleegid! Minu arust me pidime mitte tegelema päevapoliitikaga. Praegu aga tegeleme ainult päevapoliitikaga ja see on ka ajalehtedes. Minu ees on praegu "Eesti Ekspress", kus härra Uluots tõreleb härra Taageperaga, süüdistades teda selles, et härra Taagepera

tegeleb Assamblees päevapoliitikaga, tegeledes ka ise. Ja praegu võib vaadelda, mis toimub. On selge, et eestis toimub organiseeritud rünnak, et meie oma esialgset arvamust voi seisukohta revideeriksime. Juhul kui me räägime poliitikast, peame küsima, kellele on see kasulik, kes on selle taga. Minule momendil tundub, et me peaksime siiski olema nendest küsimustest natukene üle ja suutma argumenteerida mitte oma tuttava arvamuse järgi või meeleolu järgi. Ausalt öeldes härra Kaalep näiteks solvas saksa rahvast, kes täpselt niisuguse totra valijameeste koguga valib omale riigivanema. Nendest asjadest tuleb üle olla ja saada ikkagi sellest aru, et see, kuidas kedagi valida, on tingitud sellest, mida see isik peab tegema, neid asju ei saa lahus vastu võtta. Selles mõttes tundub mulle koige ratsionaalsem härra Antoni poolt pakutud ettepanek, et rahvaarutelul võib see asi olla. Ma usun siiski, et eesti rahvas on intelligentne ja arusaaja rahvas. Momendil on ta segadusse aetud sellest, et tema ei tea meie töö sisust mitte midagi. Me ei ole sellest ka ise kirjutanud ja ajakirjanikud ei suuda ka kirjutada. Enamik rahvast arvab, et riigipea ülesanded on antud analoogiliselt Soome või Ameerika omaga. Kui meie tekst on rahva ees ja nad näevad, missugused ülesanded on pandud riigipeale, mul on tunne, et suurem osa sellest erutatuses selles küsimuses langeb ära. Ja sellepärast mind teeb väga onnetuks täna selle küsimuse uuesti ülestostmine. Ma teeksin ettepaneku mitte revideerida seda küsimust ja kui asi läheb väga tõsiseks, siis me võime ju lõppkokkuvõttes oma projekti lõpetada mitme variandi sõnastamisega. Kui me tahame tõsiselt rääkida rahvaarutelust. Tänan.

Juhataja: Tänan , hr. Adams, kuigi me peaksime vist nii kokku leppima, et ühes sõnavotus ei tohi rohkem kui ühe kolleegi nime nimetada. Kolleeg Adams nimetas nelja, aga olgu. Viimane assambleeliige, kes saab sõna enne, kui me teeme vaheaja, on pr. Lauristin. Palun.

M. Lauristin:Aitäh, hr. juhataja. Ma tahaksin kõigepealt öelda ühe faktilise märkuse. Väga palju on räägitud rahvast ja rahva arvamusest. Ja siin avaldati seisukoht, et see võib olla tuttavate või niisugune juhuslik arvamus. Samuti on küsitud, kas siis tõesti ometi ei saa tellida uurimust selle kohta, mis rahvas arvab. Ma võin teile öelda, et ühes viimases avaliku arvamuse küsitluses oli see küsimus sees. Me peame lihtsalt, et 77% küsitletud eestlastest tahtis valida presidenti otse. Nii et tõepoolest see on nii, rahvas tahab seda. Ja me peame seda teadma.

Nüüd teisalt on minu meelest täiesti õigus hr. Adamsil, kui ta ütles, et rahvas ei ole saanud praegu meie kaalutlustest õigesti aru, et ei ole olnud võimalik neid asju võrrelda. Ma toetaksin ka seisukohta, et jätta rahvaaruteluks alternatiivid, sest see annab võimaluse mõlemat seisukohta ka avalikul arutelul võrrelda, analüüsida ja nii öelda ratsionaliseerida kogu seda rahva arvamust. Kui me jätame ühe või teise ainult ühe seisukohaga, siis on seda teha hoopis raskem.

Juhataja: Tänan, pr. Lauristin. Palun ära kuulata ka üks teade. Palun teie tähelepanu! II teematoimkonna esimees hr. Rumessen palub oma toimkonnal kohe praegu koguneda tema juurde saalis. Nüüd aga vaheaeg 20 minutit. Me koguneme taas kell 16.50. Vaheaeg.

V a h e a e g

Juhataja: Pr. Endre. Hr. Rumessen, me palusime, et piirduksime viimase sõnavõtjana pr. Endrega. Võib-olla on see võimalik, aga kui te peate võimalikuks ja vajalikuks pärast pr. Endre põhjalikku sõnavõttu veel midagi lisada, siis on muidugi iseasi. Hr. Tarand, palun.

A. Tarand: Lugupeetud juhataja, ma pean alguses vabandama, ma ei saa päris läbi kolleegide nimesid nimetamata, aga ma püüan seda teha väga lugupidavas kontekstis. Nimelt esimene nimi on Ain Kallep, keda ma kutsun üles toetama mitte niivõrd selle rahva ärvarduse mõttes, aga puhtalt põhimõtte pärast. Rahvas nimelt ei saa hääletamistega otsustada nõndanimetatud teaduslikku laadi tõdesid, aga minu meelest võib ja peab otsustama, kuidas ta tahab elada, sealhulgas, millise presidendi all. Iseäranis sel juhul, kui presidendivõim on nõrk, millega meie demokraatia peaks olema antud põhiseaduse järgi juba küllalt kindlustatud. Nüüd statistika, millele siin on tuginenud hr. Kask ja hr. Taagepera, nimedest rohkem ei tule kedagi. Minu arvates ei ole korrektne (ja seda peaksid eriti hästi teadma endised füüsikud, nagu need mõlemad on) esitada valikuliselt statistilisi andmeid presidentaalsüsteemidest ja sellest, kuid nad on mokka läinud. Tegemist on siiski sellise tõega, milline ei tugine ühel kindlal põhjusel, vaid arvesse tulevad üldise ühiskonna laad ja kultuuri-traditsioonid ja palju teisi asju. Eriti naljakas näide oli Haiiti, mis lõi siin ka vastava oreooli. Presidentaalsüsteemide allakäik ei ole see, mille ees meie praegu seisame meie põhiseaduse olemusele tuginedes. Nii nagu me peame kasvatama praegu ajakirjandust vigade meetodil, nii on arvatavasti ka väga tõhus rahva kasvatamise viis, kui nad nüüd ka mõne viletsa presidendi juhtuvad valima, siis õpivad nad tunduvalt kiiremini kui rahvast sellest asjast eemale hoides. Nii et minu üleskutse oleks võtta hääletusele nii, nagu Kaido Kama pakkus, alternatiiv ilma valijameesteta ehk nii öelda Kama-Lauristini variant, kas rahvas või parlament. Tänan.

Juhataja: Tänan. Hr. Raig, palun.

I. Raig: Tänan. Ma toetan Põhiseaduse Assamblee töö aluseks võetud põhiseaduse projekti koostanud kollektiivi juhi viimase sõnavõtu seisukohti. Ning ma ei tahaks nende kordamisega teie aega viita. Tahan vaid lisada, et mitte ainult nõukogude ajal pole olnud võimalust presidenti valida, ka enne Teist maailmasõda

68

ei valitud teatavasti Eesti Vabariigis presidenti ja ma ei näe ka põhjust miks me peaksime nüüd seda presidenti hakkama otse valima, kui toetume selle järjepidevuse printsiibile. Ma ei nõustu ka ettepanekuga alternatiivvariantide jätmise suhtes meie rahva arutlusele antavasse põhiseaduse projekti. See näitaks üheltpoolt meie ebasiirust. Me oleme juba vähemalt kaks korda hääletanud selle redaktsiooni poolt, mis meil praegu laual on. Teiselt poolt annaks see tunnistust meie mõjutatavusest päevapoliitikast. Me andsime vastava vande, et me ei lase mõjutada. Selles mõttes me ei peakski teadma, mida kirjutavad ajalehed. Ja lõpuks jälle rahvaarutelu me võiksime ju selle küsimuse juurde tagasi tulla, kui see osutub möödapääsmatuks. Nii et ma teen ettepaneku minna kiiremini hääletamise juurde ja üldse selle peatüki puhul hääletada appellatsioonid läbi. Kutsun teid üles sellises mahus enam sõnavõttusid mitte pidama, et me saaksime, nagu öeldakse, kiiremini õhtule.

Täna.

Juhataja. Suur tänu. Pr. Hänni.

L. Hänni: Ausatud kollegid, tänastes väitlustes on kasutatud argumente prohvetitest kuni teiste riikide põhiseadusteni. Meil oleks vaja pöörata meie enda, Eesti Vabariigi põhiseaduste pool ja meie enda ajaloo poole. 1920. aasta põhiseaduse prg 35 ütlis: rahva esindajana teostab riigi seadusandlikku võimu Riigikogu. Oli selge, kellele andis rahvas oma mandaadi. 1934. aasta Eesti Vabariigi põhiseaduse muutmise seaduses (paragrahvi numbrit ma ei tea) oli kirjas järgmine mõte: rahva esindajana teostab riigi kõrgemat valitsusvõimu riigivanem. Rahvas jagas oma mandaadi kahe organi vahel ja me kõik teame, mis sellele järgnes, kellele läks üle võim. See, et on võimalik põhiseadusesse programmeerida sisse konflikt, kui ei ole selge, kellele läheb rahva mandaat, on täiesti tõsine asi ja seetõttu on ka Põhiseaduse Assambleel oma otsust väga ja väga vaja kaaluda. Selge on see, et me võime minna ja peame minema vastuvoolu, juhul kui me tahame sellist konflikti vältida, see nõuab meilt vaprust, aga ma arvan, et kui me oleme sisemiselt veendunud oma valikus ja hoolime Eesti demokraatlikust arengust, peaks meil ka seda vaprust jätkuma. Aitäh.

Juhataja: Suur tänu. Pr. Endre. Palun.

S. Endre: Austatud eesistuja, lugupeetud koleegid! Hr. eesistuja ütles seda teemat sisse juhatahes iseloomustuseks, et

asi selles valdkonnas on Põhiseaduse Assamblees segane. Minu arvates on asi segane üldse terves Eestis. Ja üheks põhjuseks on see, et rahval puudub informatsioon ja ülevaade mitte ainult Assamblee tööst, vaid üleüldse kõigest. Ja seda põhjustab omakorda asjaolu, et teatud inimestel, kes praegu tegutsevad võimustruktuurides juhtivatel kohtadel, on tekkinud nähtavasti ka härrandlik suhtumine meie rahvasse, mis omakorda minu meelest on põhjuseks või õieti väljanäitajaks, et sotsialistlik meelelaad jätkub Eestis. Kuna nimesid ei maksa nimetada, nii soovitati, siis ma ütlesin, et isik, kes selles teemas kõigepealt esines, esitas väga selge argumentatsiooni, miks peab valima rahvas presidendi. Muidugi samas leidub meie kogus isikuid, kelle sõnavõttest võiks järeldada, et kõige parem oleks see kui rahvast üldes polegi.

Juhataja: Pr. Endre, võib-olla on parem, kui te tulete pulti, sest ma tõesti ei tea, miks sellised tehnilised rikked süsteemis on. Ma väga vabandan, ja kui on võimalik, palun kanda see ettekanne ette puldist. Ma võib-olla palun, et pr. Endre peab ettekande uuesti, sest mikrofonist oli üsna halvasti kuulda. Palun tähelepanu! Palun, pr. Endre.

S. Endre: Austatud eesistuja, lugupeetud kolleegid!
Hr. eesistuja ütles seda teemat sisse juhatahes, et asi selles valdkonnas on Põhiseaduse Assamblees segane. Minu arvates on asi segane mitte ainult selles valdkonnas, vaid väga paljudes probleemides terves Eestis. Paratamatult mõjustab see meie siinset tegevust ja meie mõtteid ja segasuse üheks põhjuseks on see, et rahval puudub informatsioon ja ülevaade mitte meie Assamblee tegevusest vaid üldse praegustest olukordadest Eestis. Ja põhjuseks võib olla asjaolu, et teatud inimestel, kes tegutsevad praegustes võimustruktuurides juhtivatel ametikohtadel, näib olevat tekkinud härrandlik suhtumine rahvasse, mis omakorda näitab, et sotsialistlik meelelaad jätkub Eestis praegustes oludes. Hr. kaalep, kes seda teemat sisse juhatab apellatsiooni esitajana esitas minu meelest väga segase argumentatsiooni, miks peaks presidenti valima rahvas. Muidugi samas ka siin saalis leidub inimest, kelle sõnavõttest võib teha järelduse, et kõige parem oleks see, kui rahvast üldse ei olekski, kui saaks tegutseda ilma rahvata. Samas, kui me hääletame selle paragrahvi läbi, on see üks väheseid küsimusi,

70

milles on tõepoolest sees tundelisuse moment, ja see ei ole üldsegi halb, et ta on. Minu meelest on väga tähelepanuväärne meie eelmise või ühe eelmistest hääletustest tagajärg, kui Assamblee 27 häälega hääletas meid ja põhiseadust väljaspoole Tartu rahulepingu aega ja ruumi. Hakates hääletama, kas rahvas peab valima presidenti või mitte, on see ühtlasi ka hääletus sellest, kas me tegutseme väljaspool seda aega ja ruumi, kus elab antud hetkel eesti rahvas või Eesti Vabariigi kodanikkond. Ja võib-olla tasub siin ka meelde tuletada esimest päeva, kui me siin koos istusime ja kus me pühalikult lugesime seda teksti ja pidasime silmas, et me seisame silmitsi oma südametunnistuse ja ajalooaga. Samas ei saa muidugi jätta tähelepanemata asjaolu, et raske on seda valikut teha teatavatel põhjustel, millele mõnedki eelmised sõnavõtjad on viidanud. Lähtudes sellest, et hr. Rumessen võttis oma sõnavõtu tagasi, kuid samas mõjutas mind kkehapealt ütlema välja tema mõtteid, lubatagu mul seda teha oma sõnavõtu lõpus. Et me saaks üle sellest keerulisest momendist ja et me saaks igaüks seista rahulikult silmitsi oma südametunnistusega, tundub mõistlik olevat järgmine ettepanek: anname rahvale endale võimaluse valida ja palume välja kaks alternatiivi. Las rahvas ise otsustab rahvaarutelul, kui ta selle põhiseaduse projekti meie käest saab, kas presidendi peaks Riigikogu või peaks selle valima rahvas. Las rahvas siis ütleb, kumba varianti eelistada. Täna tähelepanu eest.

71

Juhataja: Suur tänu. Hr. Rumessen, kõigest hoolimata on mul tunne, et teil on vaja midagi öelda. Ma mõistsin pr. Endret küll niimoodi, et ta ütles ära ka teie mõtted, aga teie nimi on siis kirjas. Palun.

V. Rumessen: Lugupeetud juhataja, ma ainult täiendaksin seda. Et sellest küsimusest praegu üle saada, võib-olla me ei peakski seda täna hääletama. Me saaksime enne veelkord seista silmitsi oma südametunnistusega, nagu väljendus pr. Endre, ja viiksime selle hääletuse läbi kõige viimasel istungil, olgu see siis järgmisel nädalavahetusel või 20. detsembril, nagu oli juttu juhatuses. See oleks mõistlikum ja tõepoolest, kui rahvaarutelule jätta kaks alternatiivi, siis on meil kohustus selgitada rahvale mõlema variandi eeliseid ja tagamaid. Kui me mjätame ühe, siis peavad Põhiseaduse Assamblee liikmed hakkama kaitsma ennast. Me otsustaksime selle küsimuse lõplikult võib-olla pärast seda, kui rahvas on selle läbi hääletanud. Ma teeksin ettepaneku täna seda hääletust mitte läbi viia. Aitäh.

Juhataja: Suur tänu. Ma loodan, et hr. Fjuk on tõepoolest viimane sõnavõtja. Palun.

I. Fjuk: Lugupeetud juhataja! Siin on toodud analoogiat Euroopa demokraatlike riikidega, kus on üldiselt eelistatud, et riigipead ei vali mitte rahvas otse. Ja selle vastu on väidetud, et kõik sellised analoogiad Eesti keskkonda ei sobi, sest need riigid on ju silmapaistvalt tugeva erakonnasüsteemiga riigid. Kuna meil ei ole väljakujunenud erakondi, siis järelikult me ei saa võtta aluseks ka erakonnaprintsiipi, mille tugineb riigikogu poliitiline süsteem, parlamentaarne süsteem, ja sellepärast me justnagu peaksime rohkem eelistama ühte isikut ja ka presidendi peaks valima rahvas. Olen kindel, et selline loogika viib suisa kraavi. Järeldus sellest diagnoosist peaks olema just vastupidine: kui meil ei ole erakonnad veel välja kujunenud, kui ühiskonnas ei ole poliitilisi garantiisid, mis tagaksid, et demokraatia ei kao ega asendu millegi muu, mõne sobivama vormiga, tuleb piirata ja takistada võimu minekut just ühe isiku kätte. Ma arvan, et me oleme paratamatult kuskil seal, kus oli Eesti Vabariik 1920. aastal, ja see valik, mis siis tehti, oli tõenäoliselt raske. Demokraatia on üldse küllaltki nähtavalt ebaefektiivne, tülikas ja väga kulukas, aga see on ka ainuke viis, kuidas demokraatiasse jõuda. Seetõttu on asi märksa

tõsisem, kui südametunnistuse küsimus. Siin on muidugi ka informeerimatust, rahvale on selgitamata, kes on valijamehed. Tuleb selgitada, et valijamehed ongi omavalitsuse poolt mandaadi saanud rahva usaldusmehed, kes ei ole mingi klikk ega nomenklatuurne esindus. Nii et see asi on tõesti väga tõsine riiklik küsimus ja emotsioonidest tuleb riikliku staatuse küsimusi puudutavate otsuste puhul olla võimalikult kaugel. Vaevalt meil õnnestub Riigikogus lähema 5 - 10 aasta jooksul võtta vastu ühtegi populaarset otsust, nad on põhiliselt kõik ebapopulaarsed, nii et jõudu teile, poliitikud, nii tänased kui homsed. Suur tänu.

Juhataja: Suur tänu. Käsi on püsti hr. Kaalepil. Palun, protestiks on sõna hr. Kaalepil.

A. Kaalep: Ma protestin Ignar Fjuki argumentatsiooni vastu. Euroopa kaheksateistkümnest demokraatlikust riigist on ainult ühes vabariigis valijameeste kaudu valimine, see on Saksamaa, ja ainult ühes on valimine parlamendis, see on Itaalia. Seitsmes demokraatlikus Euroopa vabariigis valitakse riigipea, president otse. Minu poolt kõik.

Juhataja: Suur tänu. Ma olen tänulik nendele kolleegidele, kes ei esita protesti väidete suhtes, mida üks või teine kolleeg on täna esitanud ja mis ehk nende arvates pole õige. Juhatus on siiski seisukohal, et oma seisukohta nii kõnelejate kui võistlevate ideede suhtes on võimalik väljendada hääletamise kaudu. Palun, kas meil on võimalik hääletada hr. Kaalepi ja hr. Kama apellatsiooni?

V. Rumessen: Kas minu ettepanekut täna mitte hääletada ei saa arvestada? Ma ei saa praegu aru, mis põhjusel seda ei saa arvestada. Aitäh.

Juhataja: Me leppisime kokku, et täna on päevakorras alternatiivide ja apellatsioonide hääletamine. Juhatus püüabki seda teha. Kui mitmed assambleeliikmed on aga seisukohal, et mõned apellatsioonid on sellised, mida me täna ei hääleta, kuigi järgmisel nädalal me soovime kolmandat lugemist üldse lõpetada, siis on võib-olla mõistlik meil hääletada, kas me hääletame. Kui nõutakse sellist manipulatsiooni, siis viime selle läbi.

Ü. Aaskivi: Lugupeetud juhataja, lugupeetud kolleegid! Niisuguse hääletamise puhul on vaja lõpuks endale teadvustada, et ühe või teise alternatiivi hääletuse tulemus tingib teksti muudatusi, mida toimkonnad peavad siis uuesti ülevaatama, seepärast ei saa lõpphääletust ühitada veel mõnede alternatiivide läbihääletamisega. Aitäh.

Juhataja: Kas me alustame uut vooru või on härra Kamal midagi öelda protseduuri kohta?

K. Kama: Ma protestin niisuguse küsimuse hääletuselepaneku. Mee oleme oma tööga lõpusirgel ja peame täna ja homme hääletama läbi kõik küsimused, mis puudutavad põhiseaduse eelnõu.

Juhataja: Kas on võimalik, et me saavutame saalis siiski konsensuse ja tegeleme täna ja homme kõigi apellatsioonidega, nagu me kokku leppisime, valimata välja neid apellatsioone, mis ühel, teisel või kolmandal põhjusel tuleks ei tea kuhu edasi lükata. Järgmisel nädalal me püüame ju kolmandat lugemist lõpetada.

Härra Rumessen, ega juhatus ei käitu väga ebademokraatlikult?

V. Rumessen: Aitäh, lugupeetud juhatus. Ma arvan, et meie valitud juhatus käitub kõige demokraatlikumalt, pälvides kogu Assamblee usalduse. Kuid ma tahaksin tähelepanu juhtida sellele, et kui me täna hääletame läbi riigivanema valimise, siis toob see tõenäoliselt kaasa terve hulga muudatusi apellatsioonide näol juba järgmisel nädalal ja Assamblee ei ole selleks ilmselt valmis. Aitäh.

Juhataja: Lugupeetud kolleegid! Reglemendi järgi on töökorralduse küsimused juhatuse otsustada. Me oleme püüdnud juhatuses võtta otsuseid vastu siis, kui me oleme veendunud, et

Assamblee enamus on samal seisukohal nagu juhatus. Momendil on juhatusel selline seisukoht, et Assamblee enamus pooldab kõigi apellatsioonide hääletamist. Kui kellelgi on sellise lahenduse vastu protsest, siis ma palun see esitada. Palun, kas on protseste? Tänan, protseste ei ole.

Arutusel olnud küsimuses läheb hääletamisele kaks apellatsiooni. Härra Kaalepi esitatud apellatsiooni sisu on selles, et riigivanema valivad Eesti Vabariigi kodanikud üldisel, ühetaolisel, otsesel ja salajasel hääletamisel. Härra Kama apellatsiooni sisu on järgmine: riigivanema valib Riigikogu, riigivanema valimise korra sätestab seadus. Tuletan meelde, et seni otsustatud tekst on kirjas prg-s 55 a ja seal on märgitud, et riigivanema valib valimiskogu. Juhatus otsustas, et hääletamisele lähevad mõlemad apellatsioonid eraldi. Konkureerivat hääletamist kahe või kolme variandi vahel ei tule, vaid nii nagu teiste apellatsioonide puhulgi hääletatakse eraldi härra Kaalepi apellatsiooni ja härra Kama apellatsiooni. Me alustame hääletamist ja teeme kõigepealt kohaloleku kontrolli. Palun, kohaloleku kontroll. Kohal on

37 assambleeliiget.

K. Jürgenson: Kas ma sain teist õigesti aru, et hääletamisele lähevad mõlemad apellatsioonid? Juhul kui nüüd kumbki läbi ei lähe, kas siis jääb põhitekst?

Juhataja: Täiesti loogiline. Kas kõigil on selge, mida hääletatakse ja kuidas kujuneb tulemus? Tänan. Me alustame. Kes on selle poolt, et sõnastada prg 55a nii, nagu apellatsiooni käigus on esitanud härra Kaalep: "Riigivanema valivad Eesti Vabariigi kodanikud üldisel, ühetaolisel, otsesel ja salajasel hääletusel." Hääletame. Loevad nii poolt- kui vastuhääled. Poolt 14, vast 23. Härra Kaalepi apellatsioon on tagasi lükatud ja momendil on veel eelnõus tekst, nagu see on esitatud prg-s 55a.

Teine apellatsioon samas küsimuses. Kes on selle poolt, et sõnastada prg 55a nagu on ettepannud härra Kama oma apellatsioonis: "Riigivanema valib Riigikogu. Riigivanema valimise korra sätestab seadus." Kes on selle poolt? Hääletame. Loevad nii poolt- kui vastuhääled. Poolt 18, vastu 17. Vastavalt härra Kama apellatsioonile viiakse prg 55a sisse uus tekst: "Riigivanema valin Riigikogu. Riigivanema valimise korra sätestab seadus." Tänan.

Prg 56 tekstile on meil esitatud alternatiiv ja am palun, et proua Hänni seda kommenteerib.

L. Hänni: Austatud kolleegid! Prg 56 on lugu keerulisem, lisaks alternatiivile on siin ka terve rida apellatsioone. Kõigepealt peaksime vaatama selle paragrahvi lõiget, kus on apellatsioonid härra Vahtrelt ja härra Adamsilt. Kõigi nende apellatsioonide ja samuti alternatiivide sisuks on määrata tingimused sellele isikule, kes kandideerib Eesti Vabariigi riigipeaks. Eelnõu praeguse teksti järgi saab riigivanemaks kandideerida isik, kes on 40 aastat vana ja on vähemalt 10 aastat elanud Eestis. Redaktsioonitoimkonna esitatud alternatiivis tehakse ettepanek sätestada lisatingimus, et ta oleks sünni järgi Eesti kodanik. Nii et kokku saaks kolm tingimust: vanus, elamisaeg ja sünnijärgsus. Saabunud apellatsioonides on ettepanek osa neist tingimustest ära jätta. Härra Vahtre ettepanek seisneb sellesd, et riigipea kandidaadile ei oleks esitatud vanuse tsensust, ja härra Jüri Adams teeb ettepaneku jätta ära paiksustsensus või seda oluliselt vähendada. Nii et lugupeetud kolleegid, meil on, mille vahel valida. Ja ma arvan, et me peame

kõiki neid ettepanekuid hakkama ükshaaval otsustama. Aitäh.

Juhataja: Suur tänu. Anname kõigepealt sõna apellatsioonide esitajaile. Härra Adams palun, kas te ei soovi sõna võtta? Palun.

J. Adams: Lugupeetud kolleegid! Asja läbiviidud hääletamini põhjustab juba aktsendi muutuse tsensustes, sest mida väiksem on valijakogu, seda vähemolulised on minu arvates tsensused ja väiksem ta arvatavasti olla ei saa. Minu apellatsioon põhines sellel, et me oleme peaegu viinud sisse juba tsensuse 40 aastat. See on praeguses maailmapraktikas erakordselt palju. Teine tsensus on 10 aastat elamist Eestis. Ma ütlesin ka seda, millised on need isikute grupid, kellel vastu see tsensus on suunatud, kes sellest tsensusest võiksid solvuda. Ja momendil on see kindlasti sihitud ainult ühe isikutegrupi, pagulaseestlaste vastu. Ma toon teile niisuguse näite, et Poola presidendi valimistel kandideeris üks Ameerika poolakas. On täiesti selge, et ta ei võitnud loosi, aga Poola riik ja rahvas võitis sellest presidendist. Välis-Poola ja Sise-Poola ühtsus ja kõik muud taolised asjad võitsid. Minu apellatsiooni sisuks on, et Eestis elamise aastad ei ole oluline kvalifikatsioonimäär. Ja ma ei kujuta ette, et ükskõik milline valijaskond valiks ebasobiva kandudaadi, olgu see siis Riigikogu, valijameestekogu või rahvas. Minu ettepanek on loobuda sellest tsensusest üldse või siis viia Eestis elamise aeg miinimumini. Parem oleks sellest üldse loobuda, aga kui mitte, siis rohkem kui kolm aastat ei peaks see olema. Tänan.

L. Vahtre: Lugupeetud kolleegid, minu ettepanek kattub Jüri Adamsi omaga: jätta ära vanusetsensus. Paistab nii, et ma hääletaksin härra Adamsi ettepaneku poolt ja saaksin siis iseenda jaoks kõige meeldivama lause: Riigivanemaks võib kandideerida iga Eesti kodanik. See kõlab ka päris uhkelt, ei ole paha tänapäevases maailmas ja ma ei hakka teid väsitama sellega, kuidas ajaloos aeg-ajalt üles kerkinud küllaltki noori ja väga võimekaid riigimehi. Nii et jätame selle asja ikkagi rahva otsustada, kelle ta valib. Ma tänan.

I. Hallaste: Härra Adamsil oli täiesti õigus. See, et me hääletasime, et riigivanema valib Riigikogu, võtab ära vajaduse paljude tsensuste järele. Ja eelkõige vanusetsensuse järele. Samas ma pean aga oluliseks, et säiliks sünnijärgsuse tsensus. See oleks üksainus nõue, et inimene, kes naturalisatsiooni korras

on saanud Eesti Vabariigi kodanikuks, ei saaks kandideerida presidendi kohale, riigivanema kohale ka siis mitte, kui näiteks nendel isikutel, kes naturalisatsiooni korras on saanud kodakondsuse, on Riigikogus enamus. Nii et ma teen ettepaneku toetada alternatiivi, mis on lisatud põhiseaduse teksti, ja jätta ära muud tsensused. Aitäh.

Juhataja: Suur tänu, kuid ma selgitan assambleeliikmetele, et ükski apellatsioonide esitajatest ei ole oma apellatsiooni tagasi võtnud, või siis olen ma kas härra Vahtret, härra Adamsit või härra Hallastet valesti mõistnud. Palun, härra Fjuk.

I. Fjuk: Lugupeetud juhataja, ma teeksin lühidalt. Toetan neid argumente, mida esitasid härrad Adams ja Vahtre, ja ka seda, mida ütles härra Hallaste. Minu meelest on sünnijärgsus vajalik ja piisav tingimus, kuigi mitte sel põhjusel, mida nimetas härra Hallaste, sest Eesti Vabariigi kodanikul võib sündida ka väljaspool Eestit laps, kellest võib sirguda president, alati ei pea see olema seotud naturalisatsiooniga. Aga sellele vaatamata on Eestimaa ja isamma koos riigipeaga olnud minu jaoks võib-olla küll müstiline, kuid vajalik juba sünnist saadik, mis teha, kui me oleme siin elanud.

Juhataja: Kui kolleegid on nõus, siis me võiksime oma sõnavõttud ammendada härra Ivar Raigi sõnavõttuga. Täna. Sõna saab härra Runnel.

H. Runnel: Austatud juhataja! Kas tohib paluda konkreetselt nõu kahe keelemehe, Ain Kaalepi ja Jaan Krossi käest? Asi on sünnijärgse kodaniku mõiste sisseviimises. Mul on küsimus, kas sünnijärgne on õigem kui sünnipärane, sest sünnitamisega seoses on kasutamisel sõna päramised.

Juhataja: Aitäh ettepanekute eest, härra Kask, palun.

P. Kask: Austatud härra juhtaja, kallid kolleegid! Ma küsitlesin kõiki IV toimkonna kohalviibivaid liikmeid ja kõik on üksmeelselt selle poolt, et prg 56 tuleks pärast Kaido Kama apellatsioonist vastuvõtmist üldse välja jätta. Kui Riigikogu valib ei ole tsensusi vaja. Täna.

L. Raig: MKa lisaksin härra Kase põhjendusele veel paar motiivi. Härra Kama esitatud ja meie poolt vastu võetud uues redaktsioonis on öeldud, et Riigikogu valib vastava valimisseaduse alusel, mistõttu me võime kõik need tsensused ja piirangud panna sellesse seadusse kui vaja on. Põhiseaduses ei ole neid tõepoolest enam vaja sisse jätta. Ja teine motiiv on see, millele kutsus üles härra Adams: teha põhiseadus lühemaks. Täna.

Juhataja: Täna IV toimkonnalt on laekunud apellatsioon, mille sisu on selles, et pärast härra Kama apellatsioonist vastuvõtmist jätta välja prg 56 tervikuna. Ka mitmed sõnavõtjad tegid sellesisulisi ettepanekuid. Kuid olukord on endiselt selline, et ei härra Hallaste, härra Vahtre ega härra Adams ei ole oma apellatsioone tagasi võtnud. See et härra Adamsi IV toimkonna liikmena seisukohal, et prg 56 tervikuna välja jätta, ei võta tagasi oma apellatsiooni. Võib-olla keegi kolleegidest siisiki soovib oma apellatsiooni tagasi võtta? Ei. Meil on järjekordselt meeldiv võimalus valida väga paljude variantide vahel. Kui te lubate, siis talitaksin sellisel kombel, et paneksin esimesena hääletamisele IV toimkonna ettepaneku jätta prg 56 tervikuna välja. Kui selline ettepanek leiab toetust, siis ei ole härrade Hallaste, Vahtre ja Adamsi apellatsioonidel mõtet. Härra Adams, palun.

J. Adams: Ma palun juhatajal täiendada oma ettepanekut umbes järgmise mõttega: kui lugupeetud Assamblee järjekordselt mõtleb ümber riigipea valimise meetodi, siis kaasneb sellega automaatselt vastava paragrahvi taastamine.

Juhataja: Küllap see nii ongi. Ma selgitan veel kord: IV toimkonna ettepanek on seotud sellega, et Assamblee otsustas rahuldada härra Kama apellatsiooni. Loomulikult tuleb meil paljude variantide juurde tagasi tulla kui me pärast kolmanda lugemise lõpetamist ekspertarvamusi või rahva arvamusi arvestades ringi otsustame. Ma kasutan võimalust ja tunnistan kõigi kolleegide, eriti aga härra Krossi ees seda, et mitte ainult meie, vaid kindlasti ka mina läksin riigivanema valimise küsimuses sedavõrd elevelle, et unustasin hoopistükkis oma lubaduse härra Krossile sõna pakkuda, tegemaks õiget otsust. Ma usun, et härra Kross on mulle tänulik, sest nüüd on tal meeldiv võimalus öelda pärast seda, kui rahvas on oma sõna öelnud, millise lahendi oleks pidanud täna valima Assamblee, Vabandan härra Krossi ja kolleegide ees.

Vahepeal on sõnavõtjana ennast registreerinud härra Talve.

J.-K. Talve: Lugupeetud kolleegid, ma juhiksin tähelepanu sellele, et hätta Kama ettepaneku vastuvõtmisest, mille järgi Riigikogu valib riigivanema, ei järgne automaatselt see, et kaoks kandidaatide ülesseadmise õigus ja selle määratlemine. Kusagil pole ju öeldud, et just ainult Riigikogu liikmed oleksid õigustatud kandidaati üles seadma. See õigus võib olla teistel ka. Tänan.

Juhataja: Proua Aaskivil on protest, palun.

Ü. Aaskivi: Lugupeetud juhataja ja kolleegid! Nüüd ongi olukord, kus ühe hääletuse tulemus muudab tegelikult väljatöötatud süsteemi, ja ma arvan, et praegu oleks küll targem teha see hääletus homme. IV toimkond saaks kokku tulla ja olukorda arutada, sest siin on ju hoopis rohkem küsimusi, näiteks kas riigivanem peab olema Riigikogu liige või võib ta olla ja väljastpoolt seda. Need on kõik küsimused, mis tulenevad eelmise hääletuse tulemustest, ja selles suhtes ei ole meil toimkonnas seisukohta. Aitäh.

Juhataja: Lugupeetud kolleegid! Kõige targem, mida me teha saame, on planeerida järgnevat tööd nii, et katsume lõpetada kell 6, sest on ilmnenud huvitav seaduspärasus: mida pimedamaks läheb väljas, seda põhjalikumad me oma töös oleme. Ma kinnitan teile, et juhatus juhindub härra Peet Kase poolt allakirjutatud IV toimkonna apellatsioonist. IV toimkonna apellatsioon seisneb selles, et pärast Kaido Kama apellatsiooni vastuvõtmist § 56 välja jätta tervikuna.

I. Hallaste: Kahjuks ma olen sunnitud protesteerima. Kuna me ei ole pärast Kaido Kama apellatsiooni vastuvõtmist oma töös vahet teinud siis pole IV toimkond saanud kokku tulla, et seda küsimust arutada ja sellist apellatsiooni esitada. Meie töö, niipea kui ma hakkame muuta juhatuses kokkulepitud korda, kipub muutuma väga segaseks. Ma palun hääletada läbi ikkagi need apellatsioonid, kas riigivanemakandidaadile seatakse piiranguid või ei seata. Esimene nõue on sünnijärgsus, st. peaks olema sündinud Eesti Vabariigi kodanikuna. Teine küsimus oli, kas võtta maha praegu põhitekstis olev 40 aasta vanusetsensus, ja kolmas küsimus, kas võtta maha paiksustsensus, mida pakkus härra Adams. Aitäh.

Juhataja: Kui kolleegid on nõus, siis teeme nii: hääletame eraldi läbi Lauri Vahtre, Jüri Adamsi, ja Illar Hallaste sisulised kattuvad, vormiliselt aga alternatiivina esitatud variandid. IV toimkonna nimel härra Peet Kase poolt esitatud apellatsioon tuleks ilmselt praegu toimkonnale tagastada. Ja meil on ehk meeldiv võimalus käsitleda seda homme.

Juhataja: Härra Jürgenson, palun.

K. Jürgenson: Aitäh. Ma tahaksin öelda sedasama, mis Illar Hallaste protesti korral ära ütles. Minu meelest valijameestekogu ja Riigikogu poolt riigivanema valimine ei ole niivõrd erinevad asjad, et sellest tuleneks selle paragrahvi väljajätmine. Küll võib sellest tõesti tuleneda elamis- ja vanusetsensuse ärajätmine, sünnijärgsus, mida hr. Hallaste välja pakub, peaks sinna sisse jääma.

Juhataja: Suur tänu,

I. Raig: Kõigepealt ma tahaksin hr. Hallastele öelda, et kõik on seaduspärane, kui hr. Kask esitas apellatsiooni. Kõik saalisviibinud toimkonna liikmed andsid allkirja selle kohta, et nad on nõus just sellise ettepanekuga, nagu esitas hr. Kask. Seda võiks ehk nimetada välknõupidamiseks plenaaristungil ajal. Ja teine asi: võeti vastu hr. Kama apellatsioon, kus on kirjas, et riigivanema valib Riigivolikogu vastava seaduse alusel. See seadus peaks sätestama kõik need mõtted, mis praegu sisalduvad § 56, mistõttu ma teeksin uuesti ettepaneku panna hääletamisele § 56 väljajätmine, sest § 55 uue redaktsiooni ja § 56 vahel on loogiline seos. Tänan.

Juhataja: Tänan, hr. Raig. Juhatus otsustas alustada hääletamist. Kohaloleku kontroll.

Kohal on 36 assambleeliiget. § 56 kohta on laekunud kolm apellatsiooni, millest ühte on arvestatud alternatiivina, see on hr. Hallaste ettepanek. Täna, istungi ajal laekus veel IV toimkonnalt apellatsioon, mille sisu oli § 56 välja jätta. Kõiki neid ettepanekuid on arutatud ja selgitatud. Me asume neid hääletama.

Kes on selle poolt, et vastavalt § 56 alternatiivile sõnastada § 56 esimene lause järgmiselt: "Riigivanemaks võib kandideerida iga sünnijärgne Eesti kodanik ...". Edasi läheb teksti järgi. Hääletame. Loevad nii poolt- kui vastuhääled. 19 poolthäält, 4 vastu. Assamblee otsustas täiendada § 56 teksti mõttega, et riigivanemaks võib kandideerida vaid see, kes on sünnijärgselt Eesti kodanik.

Teisena panen hääletamisele hr. Lauri Vahtre poolt apellatsioonile korras esitatud põhimõtte, et § 56 esitatud tseensusustest jääks välja vanusetsensus. Kes on selle poolt, et vastavalt hr. Lauri Vahtre apellatsioonile jätta § 56 välja vanusetsensus? Hääletame. 18 poolt, 7 vastu. Assamblee otsustas, et § 56 jääb välja vasusetsensus, nii nagu tegi ettepaneku hr. Lauri Vahtre.

Ja kolmandaks. Kes on selle poolt, et jätta § 56 välja paiksustsensus, nagu on apellatsioonile korras teinud ettepaneku hr. Adams? Hr. Adamsil on käsi püsti, palun. hr. Adams.

J. Adams: Minu ettepanek oli kaheosaline, sellepärast on vaja ka kahte hääletust. Ma palun panna kõigepealt hääletamisele, et jätta välja paiksustsensus. Juhul kui see ei pea ks läbi minema, siis teise osana hääletada paiksustsensususe vähendamist kolme aasta peale (praegu on 10). Täna.

Juhataja: Suur tänu. Kordan küsimust. Kes on selle poolt, et vastavalt Hr. Adamsi apellatsioonile jätta § 56 välja paiksustsensus? Hääletame. 24 poolthäält, 5 vastuhäält. Assamblee otsustas, et §56 on välja arvatud paiksustsensus.

Hr. Adamsi protesti ma mõistsin nii, et kui Assamblee võtab vastu sellise otsuse, nagu me praegu tegime, siis teist poolt apellatsioonist ei hääletata. Kas on nii? Täna.

Hr. Peet Kask, osa assambleeliikmeid vaidlustas IV toimkonna poolt esitatud apellatsiooni hääletamise täna, praegu, siin. Mis me teeme? Palun, sõna on hr. Peet Kasel.

P. Kask: Ma rahustan protesteerijaid, et me võiksime selle juurde homme tagasi pöörduda, kui vahepeal saab korralikult koosolekut pidada. Tänan.

Juhataja: Suur Tänu. Juhatus annab esitatud apellatsiooni praegu Peet Kasele tagasi.

Lugupeetud kolleegid, juhatus otsustas teid ehmatada sellega, et lõpetada tänaseks A ssamblee töö, sest meil on meeldiv võimalus jätkata puhanuna ja heas meeleolus homme hommikul kell 10.00. Ma palun veel tähelepanu teadeannete ärakuulamiseks! Homme hommikul saab I korruse sööklast kella poole kümnest alates kohvi ja võileibu. Kirjas on kohvi, nii et kui kellelegi antakse teed kohvi asemel, siis on mõistlik teha üks suur skandaal. Ma pakun kõigile teematoimkondade juhtidele sõna ja esimesena hr. Kasele, kes soovis kokku võtta toimkonda. Hr. Kask, palun.

P. Kask: Palun kõiki IV toimkonna liikmeid jääda praegu kohe korraks saali.

J. Rätsep: Ma paluksin VI toimkonna liikmetel jääda saali tagumisse ossa, et natuke aru pidada.

Juhataja: Tänan. Hr. Jürgenson.

K. Jürgenson: Paluksin VII toimkonnal samuti jääda siia saali, kohta, kus mõnda toimkonda juba ees ei ole.

Juhataja: Tänan. Hr. Hallaste.

I. Hallaste: Ma paluksin III toimkonna liikmetel homme kell 9 hommikul koguneda ruumi 111.

Juhataja: Tänan. Pr. Hänni.

L. Hänni: Mul on palve redakssioonitoimkonna liikmetele ka korraks koguneda saalis, et aru pidada edasise töökorralduse

üle.

Juhataja: Aitäh kõigile kolleegidele! Tänane istung on lõppenud. Me kohtume homme kell 10 samas ruumis. Kohtumiseni.